

HRVATSKO-SLAVENSKI KNJIŽEVNI ODNOSI U DOBA HRVATSKE MODERNE

NEVENKA KOŠUTIĆ-BROZOVIĆ

Konac XIX i početak XX stoljeća, poznat u hrvatskoj književnoj povijesti kao doba hrvatske moderne (HM, ±1895 — ±1914),¹ stilski je heterogeno razdoblje, u kojem se književno stvaralaštvo kreće u širokom dijapazonu od realističkog, naturalističkog i impresionističkog do skromnih početaka simbolističkog i futurističkog izraza. Takva mješavina stilova nazočna je doduše u to doba i u drugim evropskim književnostima, ali rijetko je gdje, osim u slavenskima, i to prvenstveno onima srednjoevropskoga kruga, našla svoje mjesto i u programatskim napisima, gdje se pod firmom »slobode stvaralaštva« otvaraju vrata svim evropskim strujanjima, pravcima i pobudama, sve u želji da se što prije nadoknadi zaostajanje i krene u korak s Evropom. U tom su procesu značajnu ulogu za hrvatsku književnost odigrali i kontakti sa slavenskim zemljama i njihovima literaturama, koji su na samom razmeđu stoljećâ bili mnogo življi nego ikada, a poznavanje pojedinih slavenskih jezika i književnosti mnogo potpunije nego u prethodnim razdobljima. Dapače, mada Moderna znači otvaranje prema zapadnoj Evropi i skandinavskim književnostima, ona ne napušta u nas već tradicionalnu svjesnu slavensku orijentaciju, koju će propagirati, što stvarno, a što pretežno deklarativno, predstavnici svih generacija i grupacija toga razdoblja.²

¹ Kao početna godina uzima se uz 1895. još i 1897 (Hergešić), 1898 (Nehajev, Flaker) ili 1900 (Flaker), a u posljednje doba ima i mišljenja da bi se početak Moderne mogao pomaknuti čak i na 1892, tj. na godinu s kojom započinje Matošev literarni nastup (D. Kapetanić, M. Vaupotić); kao zaključna godina predlaže se pak uz 1914. i 1910 (Prohaska), 1912 (Nevistić), 1917 (Flaker), 1918 (nekoliko Ježić), pa čak i 1923 (Lunaček, Hergešić). Detaljnije taj problem obrađujem u uvodu rada »Francuske književne pobude u časopisima hrvatske moderne«, *Rad JAZU* 355 (1969), str. 403—465, gdje se ne osvrćem jedino na mišljenja objavljena tek pošto je taj rad već bio predan u tisak.

² »O problemu slavenske orijentacije u hrvatskoj književnosti« opširnije govorim u istoimenoj raspravi (*Croatica*, I/1970, str. 167—193) kao i u članku »Evropski okvir hrvatske moderne«, *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, Zagreb, 1970, str. 345—363.

Prije nego prijeđemo na daljnje izlaganje, treba se podsjetiti da su se u razdoblju HM sukobile dvije generacije književnika, tzv. Stari i Mladi, i da je svaka od njih odigrala svoju ulogu u našim odnosima sa slavenskim književnostima. Isto tako valja istaknuti da se sama HM, dakle književno razdoblje od kojih dvadesetak godina, raspada na dvije faze — koje se razlikuju i u svojem stavu prema slavenskim književnostima — prvu, borbenu, tj. sam modernistički pokret, kojemu bi krajnje granice bile 1895. i 1905,³ i drugu, nazovimo je stvaralačkom (1906—1914), u kojoj se duhovi smiruju, a postignuta sloboda stvaranja daje svoje plodove.⁴

Kada bismo u nekoliko riječi i u najopćenitijim crtama pokušali okarakterizirati stav tih dviju generacija i tih dviju faza HM prema slavenskim književnostima, morali bismo konstatirati sljedeće. — Tradicionalisti, i to ne samo oni iz zagrebačkoga već i oni iz dalmatinskog kruga (i inače poznati u našem književnom životu kao zastupnici romanske idealističke reakcije), koji u svojim rukama kroz cijelo razdoblje drže npr. sve obiteljske listove, dakle one koji donose najviše prijevodne literature, a do 1902. i centralni književni časopis *Vijenac*, kao i glavne kulturno-književne institucije (Matica hrvatska i dr.), ostaju cio taj period dosljedni u propagiranju slavenske linije, s time što je u 1. fazi težište na ruskoj, a u drugoj na poljskoj literaturi, i to pretežno na predstavnicima rusko-ga odnosno poljskog realizma. Mladi pak, koji se u 1. fazi ubrzo raspadaju na tri grupacije — prašku ili naprednjačku, bečko-zagrebačku ili artistsičku, i karlovačko-zagrebačku ili nadašku, a od početka stoljeća okupljaju se uglavnom u dva tabora, artistsičkom i naprednjačkome — ulaze doduše u književni život s programima u kojima je slavenskoj literarnoj orijentaciji davan prioritet, ali će je ipak postepeno napuštati. Tako npr. već u prvoj fazi Moderne artistsički orijentirana književna omladina upire svoje oči sve više prema Zapadu, prvenstveno prema Francuskoj kao žarištu novih struja, koje će u to doba upoznavati pretežno još kroz srednjoevropski, dakle i češki filter. Predstavnici pak naprednjačkoga tabora, od kojih su mnogi i studirali na zapadnoslavenskim sveučilištima, prvenstveno u Pragu, ostat će vjerniji slavenskim književnostima, ali će za naš literarni razvoj plodotvorniju ulogu odigrati kao propagatori skandinavskih književnosti.⁵ U drugoj pak fazi Moderne, kada veze Mladih sa slavenskim središtima više nisu bile tako žive, interes za slavensku literarnu liniju slabi, pa slavenske književnosti nisu više ni deklarativno stavljane u prvi plan.

³ Opširnije se bavim tim pitanjem u radu spomenutome u op. 1, kao i u članku »Evropski okviri hrvatske moderne«.

⁴ Od toga je, jasno, izuzet opus onih pisaca koji se sami nisu angažirali u borbi Starih i Mladih.

⁵ Usp. rad spomenut u op. 1, *passim*.

Međutim, te sumarne konstatacije, koje vrijede globalno za sve sjeveroslavenske literature, ne bi se mogle prihvatiti na južnoslavenskom planu, pa ću se najprije pozabaviti tom problematikom. Pri tome valja odmah istaknuti da južnoslavenske književnosti, odnosno točnije, slovensku i srpsku, već u to doba ne možemo tretirati u istoj kategoriji s književnostima ostalih slavenskih naroda — radi se ne samo o literaturama jedinih dvaju Hrvatima susjednih slavenskih naroda, koje su se djelomično čak i razvijale zajednički s hrvatskom književnosti na nekim područjima (istarsko-gorički teren, dijelovi trojedinoga kraljevstva, BiH, Vojvodina), već je riječ i o literaturama dvaju slavenskih naroda s kojima su Hrvati uz susjedstvo bili vezani ili državnom zajednicom (Slovenci) ili jezikom (Srbi) i, što je najvažnije, određenim zajedničkim političkim interesima. Osvrnut ću se dakle samo ukratko i na odraze političkih kretanja onoga doba na hrvatsko-južnoslavenske književne odnose.

*
**

Ideja o jedinstvu svih Južnih Slavena, rođena u svom novijem obliku u doba tzv. ilirskoga pokreta, ali prihvaćena u to doba s manje žara u ostalih južnoslavenskih naroda nego u samih Hrvatima,⁶ igra u hrvatskom i političkom i književnom životu 2. polovice 19. stoljeća čas jače, čas slabije istaknutu ulogu, da bi ponovno izbila u prvi plan potkraj stoljeća, jasno u izmijenjenom vidu. Romantičarske sanjarije o stvaranju jedinstvene nacije i zajedničkog jezika sada su napuštene, bar u »ilirskom« smislu. U samom pokretu HM ima doduše u početku i novih sličnih ideja, katkada sličnih zapravo samo u terminologiji, ali realističnija politička gledanja usmjerena su u prvom redu na obranu zajedničkih interesa Slovenaca, Hrvata i Srba unutar Austro-Ugarske, što je vidljivo i u političkom stranačkom životu, ali i na književnom planu. Tako npr. praška naprednjački orijentirana grupa putem glasilâ kao što su »*Novo doba*, *List sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine*« (Prag 1898) ili »*Glas ujedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine*« (Beč, 1899—1900) razvija ideju zajedničke akcije u svim vidovima javnoga života; srednjoškolski nadaški pokret okuplja uz hrvatsku i slovensku omladinu, a artistički orijentirani Mladi iniciraju življu literarnu suradnju sa slovenskim i srpskim piscima, pri čemu nailaze na veći odaziv u Slovenaca⁷ nego u Srba.

⁶ Vrazov je slučaj posve specifičan.

⁷ Čak ni jezična barijera kod slovenske književnosti ne igra u to doba kakvu važniju ulogu — slovenski se tekstovi objavljuju na slovenskome.

Pošto su ta gibanja urodila plodom i u političkom životu i dovela konačno do pobjede srpsko-hrvatske koalicije (što se u literarnom životu poklapa s koncem prve faze HM), skretanje te stranke prema unitarnim koncepcijama rađa rascjepom ne samo na političkom nego i na književnom planu, te će pravaši od tada zastupati nacionalnu orijentaciju, dok će tzv. naprednjaci u većini svojih tadanjih frakcija razvijati ideju integralnoga jugoslavenstva i jedinstvene srpskohrvatske književnosti. Konkretno, u hrvatskom književnom životu osjećat će se u drugoj fazi Moderne jačanje veza sa srpskom i slabljenje sa slovenskom književnosti, dok će bugarska literatura ostati sasvim na periferiji interesa, dapače, veze s njome sada su čak slabije nego npr. sa zapadnoslavenskim književnostima.

*

Veze sa slovenskom književnosti vrlo su intenzivne u doba HM, osobito u njezinoj prvoj fazi, kada, u pomanjkanju vlastitih glasila, slovenska omladina često nastupa zajedno s hrvatskom. Tako je već spomenuti srednjoškolski »nadaški« pokret uspio privući i slovensko đaštvo, te i litografirana *Nada* donosi priličan broj slovenskih priloga, među ostalima i četiri Župančičeve pjesme; prvo pak tiskano đačko glasilo, list *Nova nada*, izlazi kao »organ ujedinjene mladeži hrvatske i slovenske«, pri čemu slovenski dio ima i svojega posebnog urednika A. K. Gorjančeva (tj. Antona Kristana); uz »Listak«, u kojem o slovenskim pitanjima u literarnoj kronici i u posebnoj rubrici »Mlada Slovenska« uglavnom piše sam Kristan, treba istaknuti plodnu beletrističku suradnju, u lirici čak i obilatiju i kvalitetniju od hrvatske, zahvaljujući redovitoj suradnji J. Murna i D. Kettea.⁸ Sveučilišna pak hrvatska i slovenska omladina surađuje zajedno u već spomenutim naprednjačkim glasilima, u praškom *Novom doba* (1898) i bečkom *Glasu* (1899—1900), i to više u prvom no u drugome, ali kako je u tim listovima književnost u drugom planu, ta suradnja i nije toliko zanimljiva. Mnogo su važnije veze što ih je sa slovenskim književnicima uspostavila bečko-zagrebačka artistski orijentirana skupina Mladih. Pokrećući u Beču 1897. svoj prvi časopis *Mladost* (1898), oni pozivaju na suradnju i niz slovenskih pisaca raznih generacija i pogleda, od J. Stareta (rođ. 1842) i S. Gregorčiča (rođ. 1844) preko F. Govekara (rođ. 1871) do Cankara (rođ. 1876) i Župančiča (rođ. 1878), pa dok se prvi ne odazivaju, krug slovenskih modernista s oduševljenjem prihvaća

⁸ Objavljeno je ukupno 39 slovenskih i 21 hrvatska pjesma (od toga po 9 od Kettea i od Murna) i 12 slovenskih : 18 hrvatskih pripovijesti i crtica.

ideju lista.⁹ Naime, kako Slovenci nisu imali vlastitoga modernističkog glasila, oni u *Mladosti* gledaju i realizaciju svojih težnja, tijesno se povezuju s uredništvom, sugeriraju stalno nove suradnike, sami uređuju i korigiraju slovenske tekstove,¹⁰ što sve rezultira činjenicom da je u svojoj kratkotrajnoj egzistenciji *Mladost* od ukupno 18 originalnih beletrističkih priloga, donijela 10 hrvatskih i 8 slovenskih tekstova,¹¹ uz prilično opširan prikaz novije slovenske književnosti. Koliki je stvarno bio odaziv Slovenaca uredništvu *Mladosti*, teško je utvrditi, jer je po prestanku časopisa jedan dio neobjavljena materijala redakcija ustupila *Ljubljanskomu zvonu*, a dio iskoristila u svojem novom glasilu, zagrebačkom *Životu*, što ga je 1900—1901. izdavalo Društvo hrvatskih umjetnika u savezu s nekolicinom hrvatskih književnika. Međutim, za razliku od *Mladosti*, koja je nastojala da okupi što veći broj suradnika iz Slovenije i Srbije, a po svojem je stavu prema stranim književnostima imala unekoliko kozmopolitski karakter,¹² *Život* je prije svega hrvatski književni časopis, u kojem se doduše osjeća nazočnost slovenskih pisaca za razliku od srpskih,¹³ ali to više nije list koji bi slovenski književnici mogli smatrati unekoliko zajedničkim glasilom.

Ipak, kada sastavimo ukupnu bilancu prve faze HM prema slovenskoj književnosti, moramo konstatirati da je ona bila obostrano plodnija nego ijedan dotadanji period hrvatske odnosno slovenske književnosti. Relativno bogata suradnja slovenskih pisaca, među kojima i četiriju najistaknutijih predstavnika slovenske moderne — Kettea, Murna, Cankara i Župančiča — u časopisima *Mladih*, i to priložima na slovenskom jeziku, svjedoči nam o međusobnom razumijevanju i koristi koju su obje strane imale od takve suradnje. Djelovanje jedne Zofke Kveder (udane najprije za Vladimira Jelovšeka, a poslije za Jurja Demetrovića), književnice koja je i sama pisala na oba jezika, također igra stanovitu ulogu. Osim svega toga, u to će doba konačno i šira čitalačka publika, posredstvom Matice hrvatske, početi da upoznaje slovensku književnost u origi-

⁹ Pitanje hrvatsko-slovenske suradnje u *Mladosti* studiozno je obradila M. Boršnik u raspravi »Cankar z novostrujarskim klubom pri *Mladosti*, *Slavistična revija*, XVII/1969, št. 1.

¹⁰ Od poznatijih slovenskih pisaca pozivu na suradnju odazvali su se A. Aškerc, I. Cankar, F. Eller, F. Govékar, O. Župančič, a neku vrst urednika za slovenski dio predstavljao je F. Vidic.

¹¹ Objavljena su 3 »Velikonočna soneta« O. Župančiča (br. 2), 1 Aškercjeva pjesma (br. 3), 2 pjesme Fr. Ellera (br. 4) te proze Govékara (br. 3, 4) i Cankara (br. 5).

¹² O toj ulozi *Mladosti* govorim u članku »Časopis hrvatske moderne 'Mladost' i strane književnosti«, *Rad JAZU* 341/1965, str. 231—262.

¹³ Od slovenskih pisaca u 3 knjige *Života* surađuju Župančič s 3, Cankar s 3 i Govékar s 1 prilogom, a od srpskih samo Ivo Cippico.

nalu, čime se ruši najteža, tj. jezična barijera, koja je dotad razdvajala hrvatsku i slovensku literaturu.¹⁴

Drugačija je situacija u drugoj fazi HM. Doduše, ideje o zajedničkim kulturnim akcijama svih južnoslavenskih naroda daju mnoge konkretne rezultate i zajedničke nastupe. Tada su već formirani Savezi jugoslavenskih (tj. južnoslavenskih) umjetnika (»Lada«), zatim književnika i publicista, a Matice sklapaju razne dogovore o suradnji u nakladnoj djelatnosti, itd., ali sve to daje sada jače plodove na planu hrvatsko-srpske negoli hrvatsko-slovenske književne suradnje. Doduše, na početku toga perioda izići će još 1905. u 1. knjizi *Hrvatskoga kola* Ilesičev »Ocrtnajnovije slovenske književnosti«, god. 1906. i 1907. izlaze među redovnim Matičinim izdanjima, u Ilesičevoj redakciji, knjige *Cvijeće slovenskoga pjesništva* (1906) i *Slovenske novele i povesti* (1907), god. 1910. Detelin roman *Pegam in Lambergar*, a 1911. Aškerčeve pjesme; isto tako, u nas će se redovno izvještavati o pojavama u slovenskoj književnosti, ali sami su slovenski književnici pomalo gubili interes za tu suradnju. Tako je npr., za razliku od prethodnoga razdoblja, suradnja slovenskih pisaca u našim časopisima više nego skromna. U *Savremeniku*, središnjem književnom listu toga perioda, imamo od 1906. do 1914. samo 6 slovenskih beletrističkih priloga (naprama 46 srpskih), i to zahvaljujući u prvom redu Zofki Kveder-Jelovšek, koja u to doba piše uostalom na hrvatskome, dok će se u Marjanovićevim *Književnim novostima* (1914), koje su zamišljene kao beletristički list što će »štampati svaku radnju u onom narječju u kojem je pisana: slovenački, ijekavski ili ekavski«,¹⁵ naći samo tri slovenska priloga.¹⁶

Razloge opadanju zanimanja u slovenskih pisaca mislim da treba tražiti i na književnom i na političkom planu. Na književnome u tome što je nakon 1900. slovenska moderna već afirmirana te pisci imaju otvoren pristup u slovenske književne časopise, a na političkome u tome što je ideja jugoslavenskog unitarizma i jedinstvene jugoslavenske snjiževnosti, pa čak i jezika, kakvu propagira npr.

¹⁴ Spomenimo da je već 1887 (2. izd. 1895) Matica hrvatska izdala »za slovenske svoje članove« kratak *Rječnik hrvatsko-slovenski* s Musičevim uvodom, u kojem donosi »Kratek načrt hrvatske slovnice primerjene s slovensko«, dok Ilesič u uvodu svojoj antologiji *Cvijeće slovenskoga pjesništva* (1906) daje sažete upute u slovenski jezik s popisom običnijih a manje poznatih slovenskih riječi. Te su upute bile 1907. i posebno otisnute pod naslovom *Slovenski jezik* i dobivale su se besplatno kod Matice hrvatske. I Matica slovenska »za hrvaške člane MS« izdaje također 1907. *Slovensko-hrvatski slovar* R. Koprinskoga, s Ilesičevim uvodom. Isto tako Matica hrvatska počinje već u *Vijencu* objavljivati pjesme i na slovenskome, a još 1900. razailje svojim pretplatnicima *Spomen-cvijeće iz slovenskih i hrvatskih dubrava* (izdano i u divot-izdanju).

¹⁵ *Književne novine*, I/1914, br. 1, str. 15.

¹⁶ Po 1 pjesma A. Novačana i O. Župančiča, te pripovijest Z. Kosema.

tzv. nacionalistička frakcija »naprednjačke« omladine, naišla u slovenskih pisaca na slab odaziv.¹⁷ Time možemo protumačiti i stanovito približavanje između dijela književnika pravaškoga kruga, kasnijih Gričana, i Slovenaca. Tako 1908. K. Häusler pokreće u zajednici s Antonom Novačanom *Sutlu*, zamišljenu kao moderan književni list u kojem bi surađivali Slovenci i Hrvati.¹⁸ Glasilo starčevićanskog đastva *Mlada Hrvatska* donosi već u svojem 1. broju Galovićevu studiju o Aleksandrovu i jedan prijevod iz Aškerca; Anton Debeljak započinje zapravo svoj književni put u glavnoj pravaškoj reviji *Hrvatskoj smotri*, a revan je suradnik i jedinih dvaju brojeva novoga glasila starčevićanske omladine *Stekliša* (1911). No ako izuzmemo to stanovito približavanje pravaša i slovenskih književnika, po rezultatima dosta skromno, moramo konstatirati da su se slovenski književni stvaraoci, osobito predstavnici slovenske moderne, udaljili iz hrvatskoga književnog života, a da je plodnija suradnja realizirana jedino oko Matice hrvatske i njezinih izdanja i periodika (*Hrvatsko kolo*, *Glas Matice Hrvatske*), s knjigama namijenjenima širim čitalačkim krugovima ili u prilogima više znanstvenoga, filološkog karaktera, te je dio te djelatnosti među predstavnicima slovenske moderne izazvao čak i negativne ocjene.¹⁹

Pokušamo li pak prikazati odnose slovenske i hrvatske književnosti sa stanovišta recepcije hrvatske literature u slovenskoj sredini, rezultati će biti još mnogo skromniji. Već je Ilešič u spomenutoj »Ocrtu najnovije slovenske književnosti« konstatirao: »Kao cdštetom za neuspjeli ilirizam tješimo se danas tvrdnjom, da je faktički hrvatska i srpska literatura već svojina Slovenaca, kao što je tobože slovenska literatura već svojina Hrvata i Srba — a sve su to tek iluzije.«²⁰ Mada se ne bismo mogli složiti s tako pesimističnom tvrdnjom, jedno je sigurno — u hrvatskom se književnom životu osjeća svjesna težnja za upoznavanjem sa slovenskom književnosti, što se u obratnom pravcu ne bi moglo reći. Naime, u čitavom razdoblju moderne slovenska čitalačka publika ostaje samo verbalno upoznata s hrvatskim književnim životom, ali ne i s njegovim stvaraocima. Glavni slovenski književni časopisi *Ljubljanski*

¹⁷ Tako se npr. I. Cankar upravo drastičnim riječima obara na te nove »ilirce«, kojima je pripadao i F. Ilešič, i radikalnu »nacionalističku« omladinu, te se pod njegovim utjecajem i jedan dio tzv. »preporodovaca« poslije izjasnio za slovensku kulturnu samostalnost i protiv jezičnoga stapanja. Usp. Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik*, knj. 3, Maribor 1972, str. 36—38.

¹⁸ *Sutla* je na žalost prestala izlaziti nakon 1. broja, ali Novačan je prisutan i u kasnijem *Griču*.

¹⁹ Usp. npr. polemiku između Župančića i Ilešića izazvanu Župančićevom negativnom kritikom Ilešićeve antologije slovenske poezije u izdanju Matice hrvatske (*Ljubljanski zvon*, XXVII/1907, str. 501—507).

²⁰ *Hrvatsko kolo*, I/1905, str. 375.

zvon i *Dom in svet* ne donose hrvatskih beletrističkih tekstova ni u prijevodu ni u originalu (može se doduše pretpostaviti da se u Sloveniji hrvatska književnost pratila i neposredno više nego slovenska u Hrvatskoj); povremeno iziđe poneka studija iz hrvatske književnosti, najčešće iz pera Ilesičeva, i sve su više ili manje filološkoga karaktera; u listku se doduše redovno prate izdanja Matice hrvatske, pa poslije i DHK, prate se i časopisi, povoljno se o njima izražava, ali to je uglavnom i sve.²¹ Jedina konkretna akcija rezultat je već spomenutoga dogovora dviju Matica, po kojem Matica slovenska korektnije od MH ispunjava svoje obaveze i počam od 1906. gotovo svake godine izdaje po jednu knjigu na hrvatskome u posebnoj osnovanoj »Hrvatskoj knjižnici«.²²

No ako hrvatska književnost na taj način nije mogla postati »svojinom Slovenaca«, nesumnjivo je da su sami pisci slovenske moderne bili s njome upoznati, čak i više, vidjeli smo da su se dijelom i razvijali u njezinu krugu. Nemajući vlastitoga književnog organa, mlada slovenska književna generacija prihvaća i *Nadu* i *Novu nadu* i *Mladost* kao svoje listove, a sami se pisci, gdje to god mogu, kreću u krugu hrvatskih književnika.²³ Mada doduše slovenska moderna nikada nije došla do svoga vlastitog glasila na slovenskom tlu,²⁴ njezinim su se predstavnicima ipak otvorila vrata centralnih slovenskih književnih časopisa, pa moramo pomalo sa žaljenjem konstatirati da oni nisu mnogo uradili na upoznavanju slovenske sredine sa suvremenom hrvatskom književnosti. Glavni su posrednici bili sa strane Slovenaca filolozi, kao F. Ilesič ili J. Tomišek, a ne sami književni stvaraoци kao što je to bio slučaj u Hrvata.

²¹ Tako npr. osvrćući se na izdanje Kranjčevićevih *Odabranih pjesama* (Sarajevo 1909), Ilesič konstatira: »Izmed ostalih Slovanov je o pokojnem pesniku najobširnejše pisal mladi poljski književnik Tadija Stanislaw Grabowski, poleg njega pa Čeh, urednik 'Slov. Přehleda', A. Černý, ki pripravlja tudi antologijo Kranjčevićevih poezij — izmed nas Slovencev menda nihče.« (*Ljubljanski zvon*, XXIX/1909, str. 638).

²² Od 1906—1913. izašlo je ukupno 6 svezaka u toj biblioteci, ali uz to je Matica slovenska izdala i nekoliko zajedničkih izdanja s M. hrvatskom, a 1907. i već spomenuti *Slovensko-hrvatski slovar*. Uz tekstove filološkog karaktera bili su objavljeni beletristički prilozi J. Kozarca, Ks. S. Đalskoga, R. Katalinića, R. Magjera, J. Ivakića, Vl. Nazora i D. Šimunovića. Usp. Jože Munda, *Bibliografija Slovenske matice 1864—1964*, Ljubljana 1964.

²³ »Na Dunaju so naši moderni sploh iskali le družbo hrvatskih literarnih tovarišev (Cankar se je npr. osebno poznal z Matošem, Dežmanom, Milčiničevom, Jelovškom), medtem ko s samim Bahrovim krogom niso imeli neposrednih zvez.« (Joža Mahnič, *Obdobje moderne*, Zgodovina slovenskega slovstva, knj. V, Ljubljana 1964, str. 27).

²⁴ Analizirajući slovenske prilike, Župančič se tuži još 1907: »Dajte nam moderan list... Sedaj pa je moderna še brez svojega glasila.« (*Ljubljanski zvon*, XXVII/1907, str. 504).

I konačno, da postavimo i treće standardno pitanje pri proučavanju međusobnih odnosa dviju književnosti, tj. čime su urodili uzajamni kontakti, osim već spomenutim upoznavanjem — intenzivnijim na hrvatskoj negoli na slovenskoj strani. Za slovenske su književnike, rekla bih, ti dodiri bili prvenstveno praktičnoga karaktera i pružili su im veće mogućnosti objavljivanja u mlađim danima, pa čak i objavljivanja onih stvari koje u slovenskoj sredini ne bi dobile imprimatur.²⁵ Hrvatski pak književnici nisu iz te suradnje izvukli gotovo nikakvih praktičnih plodova, već prije obratno, oni su svojim skromnim materijalnim sredstvima na neki način pripomogli, makar i u maloj mjeri, razvoju slovenske moderne potkraj 19. stoljeća.²⁶ Drugačije međutim stoji stvar na čisto književnom planu. Slovenska se moderna razvila prije i, priznajmo to otvoreno, u to doba kvalitetnije od hrvatske, osobito na području lirike. Vjerujem da bi podrobnije komparativne studije o sudbini jednoga Kettea ili Murn-Aleksandrova, Cankara i Župančiča — da spomenem samo četiri glavna predstavnika slovenske moderne i ujedno najplodnija suradnika hrvatske moderne (izuzev Zofku Kveder) — nesumnjivo ukazale da je ta suradnja dala i plodonosne pobude razvoju modernoga hrvatskog lirskog izraza.

Dodiri sa srpskom književnosti kreću se u doba HM, kao što je već rečeno, uzlaznom linijom. Moram ipak odmah na početku istaknuti da u ovom kratkom osvrtu na razvojni put tih veza neću obrađivati djelovanje srpskih književnika na teritoriju današnje Hrvatske (tj. u tzv. Trojedinom kraljevstvu), nego povezivanje sa srpskim književnicima što stvaraju izvan toga područja, tj. u okviru realizacije one jugoslavenske ideje koja je u to doba obuhvaćala sve Južne Slavene, od Slovenaca do Bugara. Pri tome su se ipak hrvatska i srpska književnost našle u iznimnom položaju zahvaljujući jezičnoj zajednici, dakle mediju književnoga stvaralaštva koji je i omogućio da se potkraj razdoblja HM razvije neuspjela ideja jedne jedinstvene književnosti.²⁷

²⁵ »Tako sta Kette in Murn sodelovala pri zagrebškem dijaškem listu *Nova nada* (1897—1899), Cankar in Župančič pa pri kratek čas izhajajoči dunajski modernistični *Mladost* (1898) in zagrebški leposlovno-likovni, secesionistični reviji *Život* (1900—1901), in sicer predvsem s takšnimi prispevki, ki bi jih slovenska konservativna javnost težje prenesla.« (J. Mahnič, op. cit., str. 27).

²⁶ Usp. M. Boršnik, op. cit., str. 40, 49—52.

²⁷ Usp. npr. Milan Marjanović, *Narod koji nastaje. Zašto nastaje i kako se formira jedinstveni srpsko-hrvatski narod*, Rijeka 1913, Izdavačka knjižara G. Trbojević.

Za prve faze HM srpska se književnost razvijala u drugačijim prilikama od hrvatske i slovenske pa veze s njome nisu osobito razvijene. Srbija je u to doba zauzeta svojim vlastitim unutarnjim problemima i previranjima, u kojima jugoslavenska ideja igra perifernu ulogu; srpski je pak književni razvitak retardiran u usporedbi s hrvatskim i slovenskim, te su 90-te godine i smjena stoljećâ još gotovo u cjelini obilježeni stvaranjem realista, u čijem duhu započinje i književni put kasnijih modernista (Dučić, Šantić). I tako sam pokret HM uza sva svoja nastojanja nije uspio ispuniti svoj program niti realizirati veze sa srpskim književnicima.²⁸ To ne znači da veze ipak nisu postojale niti da je srpsko književno stvaranje u nas bilo nepoznato.^{28a} Glavnu je posredničku ulogu pri tom odigrao prvi boravak A. G. Matoša u Beogradu (1894—1898), gdje se on ne samo pobliže upoznao sa srpskom književnosti već i sprijatelji s mnogim njezinim stvaraocima. Plod toga boravka niz je Matoševih napisa objavljenih prvenstveno u sarajevskoj *Nadi*, listu koji u Beogradu iz političkih razloga nije bio dobro viđen,²⁹ ali je ipak, zahvaljujući visokim honorarima, uspio okupiti ne samo gotovo sve hrvatske³⁰ već i mnoge srpske pisce. Kako je Matoš i po odlasku iz Beograda nastavljao pisati o srpskoj književnosti te prijateljevati ili ratovati s pojedinim njezinim predstavnicima, osobito sa Skerlićem, to će on u cijelom razdoblju HM predstavljati ako ne uvijek centralnu, a ono svakako najinteresantniju i po svojem značenju izuzetnu figuru u proučavanju odnosa hrvatske i srpske literature.

Dok su dakle u 1. fazi HM veze hrvatske i srpske književnosti prvenstveno plod slučajnog stjecaja okolnosti,³¹ a ne smišljenih idealističkih napora hrvatskih književnika, što su s druge strane ostajali gotovo bez odjeka, situacija se nakon 1903. bitno mijenja. S padom Obrenovićâ i uvođenjem novoga kursa i u unutrašnjoj i u vanjskoj politici Srbije, ideja jugoslavenstva stječe velik broj pristauša, što se nužno odrazilo i na književnom planu, osobito u odnosima hrvatskih i srpskih književnika. Tako se 1903. pokreće u Beogradu list *Slovenski jug*, koji će čas politički čas kulturno raditi

²⁸ Npr. pozivu *Mladosti* na suradnju odazvalo se doduše 14 pisaca, ali priloge su poslali samo Zmaj-Jova, A. Petrović i Ivo Ciplićko, pri čemu potonji predstavlja specifičan slučaj. Usp. rad spomenut u op. 12, str. 236.

^{28a} God. 1898. izlazi uostalom Šurminova *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, gdje se obrađuje literarna proizvodnja sve do 90-ih godina.

²⁹ »Suradnja u *Nadi* bila je za srpskoga književnika nešto kompromitujuće, — nešto što baca sjenku na njegov patriotizam.« (Boža S. Nikolajević, »Matoševi boravci u Beogradu«, *Uspomeni A. G. Matoša*, Zagreb 1938, str. 112).

³⁰ *Nada* doduše nije u Hrvatskoj bila poznata široj čitalačkoj publici, ali kako je bila razašiljana suradnicima, prisutna je u književnoj sredini.

³¹ Matoš se u Beograd bio sklonio kao vojni dezertjer.

na zbližavanju Južnih Slavena; uz krunjenje Petra Karadorđevića 1904, na koje je došla i velika delegacija istaknutih hrvatskih pisaca, organizira se 1. izložba »Lade«, Društva jugoslavenskih (tj. južno-slavenskih) umjetnika; sljedeće godine održava se u Zagrebu 1. konferencija jugoslavenskih (tj. južnoslavenskih) književnika, koja razvija daljnji plan suradnje.³² Kako i pad Khuena u Hrvatskoj 1903. i pobjeda hrvatsko-srpske koalicije na izborima 1905. olakšavaju razvoj ideje južnoslavenskog zbliženja, druga faza HM započinje pod posve drugačijim auspicijama, a stanoviti otpori dolaziti će sada ne sa srpske, već s hrvatske strane.

Kao pozitivnu tekovinu političke situacije u tom razdoblju valja istaknuti plodnu uzajamnu hrvatsko-srpsku književnu suradnju. Tako se npr. J. Skerlić odaziva pozivu Matice hrvatske i u 1. knjizi *Hrvatskog kola* (1905) izlazi njegov prikaz suvremene srpske književnosti pod naslovom »Mlada srpska poezija i pripovetka«. Centralni srpski i hrvatski književni listovi, tj. *Srpski književni glasnik* i *Savremenik*, da uzmemo samo njih za primjer, sadrže mnogobrojne priloge hrvatskih odnosno srpskih književnika i redovno prate hrvatski odnosno srpski literarni život. Matica hrvatska i Srpska književna zadruga sklapaju 1909. dogovor po kojem će svake godine u svoje redovne edicije uključiti po jednu srpsku odnosno hrvatsku knjigu.³³ God. 1910. i 1911. hrvatski i srpski pisci izdaju zajednički hrvatsko-srpske književne almanaha. U posljednjem književnom listu razdoblja HM, u već spomenutim Marjanovićevim *Književnim novostima*, suradnja srpskih pisaca dostiće će svoju kulminacionu točku za jedan hrvatski književni list — bit će objavljeno 114 hrvatskih i 53 srpska književna priloga, dakle praktički odnos 2 : 1. Mislim da daljnje nizanje podataka nije potrebno — srpska je književnost tada odista prisutna u hrvatskoj sredini.

Slika međutim ne bi bila potpuna kad ne bismo spomenuli i jednu komponentu u procesu zbližavanja srpske i hrvatske književnosti koja je već u ono doba imala negativnih posljedica. Radi se naime o političkim i književnim pogledima jednoga dijela srpskih i hrvatskih književnika, pretežno iz redova omladine, koji su, potaknuti osobito uspjesima balkanskih ratova, počeli razvijati ideju integralnoga jugoslavenstva, odnosno jedinstvene »nacionalne« književnosti. Takova gledanja dolaze u Hrvatskoj do izražaja osobito u glasilima tzv. jugoslavenske nacionalističke omladine (*Val*, *Vihor*,

³² Od Srba je uz omladince bilo prisutno 17 kulturnih i književnih radnika, među ostalima Bogdan Popović, Skerlić, J. Prodanović.

³³ Tako Matica hrvatska izdaje god. 1911. *Antologiju novije srpske lirike* B. Popovića, 1912. Nušićeve *Priče*, a 1914. Lazarevićeve *Izabrane pripovjetke*.

i dr.), ali zastupat će ih i na hrvatskoj i na srpskoj strani i pojedini zreli književnici kao Skerlić ili Marjanović. Razumljivo je da će ta shvaćanja naići na objema stranama i na protivljenja te dovesti do nepotrebnih sukoba.

Na pitanje je li hrvatska književnost bila poznatija u Srbiji ili srpska u Hrvatskoj, teško je odgovoriti. Ipak mislim da neću pogriješiti ako ustvrdim ovo drugo. Naime, jedan dio srpskih književnika stvara npr. u Bosni i Hercegovini, na terenu s miješanim stanovništvom, te mada ima i svoje književno glasilo *Bosansku vilu* (1885—1914), ipak surađuje i u sarajevskoj *Nadi*, koja je, kao što smo vidjeli, čitanija u Hrvatskoj nego u Srbiji. Nadalje, jedan dio srpskih književnika stvara i u samom Trojedinom kraljevstvu, te bez obzira što ima i vlastita glasila (npr. dubrovački *Srd*), surađuje i u hrvatskim časopisima, a mlađi su aktivni u svim listovima što ih pokreće tzv. naprednjačka omladina. I konačno, u Hrvatskoj u to doba osim centralnih književnih časopisa kao što su *Vijenac* do 1903. i *Savremenik* od 1906, imamo zahvaljujući borbi Starih i Mladih i sukobima između raznih grupa Mladih niz trajnijih ili efemernijih književnih ili poluknjiževnih listova u kojima većinom također, u manjoj ili većoj mjeri, surađuju i srpski pisci.³⁴ U Srbiji naprotiv nemamo borbe starih i mladih te imamo jedan centralni književni časopis, *Srpski književni glasnik*, koji se doduše, naročito od 1906, otvara hrvatskoj suradnji te u pravilu svaki broj donosi jedan ili više hrvatskih priloga, no sve se to ne može mjeriti s brojem priloga po raznim hrvatskim književnim listovima. Nesumnjivo je ipak da je hrvatska književnost bila u Srbiji kudikamo bolje poznata nego u Sloveniji, da su se između mnogih srpskih i hrvatskih književnika bile razvile i prisne prijateljske veze, a ne samo privremeni i povremeni kontakti, da je hrvatska dramska produkcija prezentna na beogradskom a nije na ljubljanskom kazališnom repertoaru, itd.

Što se pak tiče međusobnih književnih pobuda, tu moramo biti krajnje oprezni. Činjenica koju ne smijemo smetnuti s uma jest da su se glavni stvaraoци HM na svim područjima literarnoga stvaranja formirali i razvili između 1895. i 1903, dakle prije hrvatskoga zbližavanja sa srpskim književnim životom i prije formiranja srpske moderne oko *Srpskoga književnog glasnika*. Ukoliko je i bilo literarnih pobuda sa srpske strane, moramo ih tražiti prvenstveno u starijoj generaciji srpskih pisaca, npr. u lirici V. Ilića ml., a ne npr. u poeziji Dučića, Šantića ili Rakića. Naprotiv, na ideološku su orijentaciju jednoga dijela hrvatskih književnika neki srpski pisci osjetno utjecali, osobito Skerlić, s kulminacijom u poznatoj njegovoj anketi iz 1914.

³⁴ To uglavnom ne vrijedi za pravaške publikacije.

U razdoblju HM nema hrvatsko-makedonskih literarnih veza niti ima u hrvatskim književnim časopisima odjekâ na onodobna makedonska literarna zbivanja — ne zbog nedostatka dobre volje, već zbog slabe informiranosti i nesnalazjenja. No ne smijemo npr. zaboraviti da je upravo u Hrvatskoj bila prije HM izdana, uz pomoć Strossmayerovu, prva zbirka makedonske narodne poezije (zbornik braće Miladinovaca, u Zagrebu 1861), a nakon HM, prva moderna pjesnička zbirka na makedonskom jeziku tiskana izvan Bugarske (*Beli mugri* K. Racina, Zagreb 1939), međutim za samo razdoblje Moderne, na žalost, ne možemo iznijeti čak ni kakav mnogo manje važan podatak. S makedonske pak strane treba zabilježiti za to doba jedan prijevod, ali ne iz suvremenoga stvaranja.³⁵

*

Ovaj osvrt na hrvatsko-južnoslavenske veze završit ćemo pregledom hrvatsko-bugarskih književnih odnosa, na žalost siromašnijih nego što bismo očekivali. Naime, upravo u periodu Moderne dolazi do političke pobjede jugoslavenske ideje, koja u to doba nije ograničena na današnju jugoslavensku državnu zajednicu, već obuhvaća sve Južne Slavene. Shvatljivo je ipak da se hrvatsko i političko i književno zanimanje više orijentiralo na susjedne južnoslavenske narode, dok će veze s Bugarima u okviru realizacije i političkoga i književnog programa uglavnom biti ovisne o politici srpske države, ne samo tehnički. Tako možemo reći da su sve do 1903. veze s Bugarskom slabije nego npr. u 70-im i 80-im godinama,³⁶ s jedne strane zato što broj bugarskih đaka i studenata u Hrvatskoj opada, s druge zato što je Srbija u napetim političkim odnosima s Bugarskom, i s treće zato što Bugari zbog svojih kompliciranih odnosa s Austro-Ugarskom izbjegavaju ili otežavaju i kulturne kontakte. Situacija se mijenja 1903. s padom Obrenovića — god. 1904. organiziran je Savez jugoslavenskih umjetnika »Lada«, 1905. održava se u Zagrebu konferencija jugoslavenskih književnika, na koju dolazi i velika bugarska delegacija — da bi se opet promijenila, ovaj put ponovno na gore, drugim balkanskim ratom (1913).

Što je učinjeno u tom razdoblju za bolje upoznavanje s bugarskom kulturom i književnosti? Spomenimo najprije *Bugarsku slovnice s čitankom* i rječnikom što ju je 1909. izdao u Zagrebu J.

³⁵ Krste Misirkov preveo je lijepim makedonskim stihovima Preradovićeve »Putnika« u časopisu *Vardar*, Odesa 1912. Usp. H. Polenaković, »Prvi makedonski prevod Preradovićeve pesme 'Putnik'«, *Zadarska revija*, X/1961, br. 6, str. 473—475.

³⁶ Usp. Emil Georgiev, »Južnoslavjanskata literaturna obštност«, *Obšto i sravnitelno slavjansko literaturoznanie*, Sofija 1965.

Benigar s namjerom da olakša čitanje bugarskih djela u originalu; slovnica je bila dobro primljena od kritike, pitanje je samo koliko se praktički upotrebljavala budući da je bugarska štampa u nas bila rijetka. Napisi o bugarskoj književnosti također su relativno rijetki, uglavnom su to prigodne bilješke, vezane uz prijevode, proslave, gostovanja, obljetnice i sl., ili uz probleme narodne poezije. Ipak zahvaljujući prvenstveno tada mladomu Cvetišiću (rod. 1881), koji je pod pseudonimom Albertinov objavio između 1899. i 1904. niz feljtona u *Nadi* (Sarajevo), *Prosvjeti*, *Vijencu* i *Obzoru*, kao i napisima F. Gundruma te vijestima što iz Sofije šalje *Obzoru* sveuč. profesor Stjepan Jurinić, mogli bismo reći da smo u prvoj fazi Moderne bili bolje upoznati s bugarskim književnim životom negoli u drugoj. Jedini značajniji prilog nakon 1905. izašao je u *Hrvatskoj smotri* 1906. pod naslovom »Neki noviji bugarski spisatelji«, u kojem je prema predavanju što ga je V. Jordanov održao u Beogradu 1905. (prevedenom u *Srpskom književnom glasniku* iste godine), dan pregled razvoja bugarske književnosti od oca Pajsija do suvremenih pisaca, s težištem na književnom stvaranju nakon oslobođenja.

Što se tiče prijevodne literature, ima je dosta, ali je prilično jednostrana, tj. prevodi se proza, a ne poezija. Glavni je prevodilac i uopće glavni posrednik za bugarsku književnost u doba HM bio Fran Gundrum-Oriovčanin, koji je kao liječnik od 1883—1894. službovao u Bugarskoj, a po povratku prevodio uglavnom pisce koje je za tog boravka upoznao. Njemu prije svega dugujemo mnogobrojne prijevode Vazova što ih je objavljivao po novinama i časopisima (više onima obiteljskoga karaktera), a u posebnim je knjigama objavio romane *Pod jarmom*, 1898, i *Kazalarska carica*, 1907; uz njega, Vazova prevode i Pavao M. Rakoš (pod pseudonimom Selim Rakošev) i Vjekoslav Cvetišić (pod pseudonimom Albertinov), pa možemo reći da je Vazov, kojega su u nas počeli prevoditi i prije Moderne,³⁷ bio jedini bugarski pisac relativno stvarno dobro poznat u Hrvatskoj. Napomenimo još usputno da su i Mladi oko *Mladosti* bili uputili Vazovu poziv za suradnju, ali im on nije odgovorio.³⁸

Uz Vazova se najviše prevodi Aleko Konstantinov (1909. izlazi prijevod *Baj Ganje* i u obliku knjige), stanovit se interes pokazuje za Petka Todorova, pred I svjetski rat javljaju se i prvi prijevodi Elina-Pelina i — to bi uglavnom bilo sve, odnosno bar najvažnije.³⁹ Mada bi takva situacija što se tiče prozne literature i zadovoljava-

³⁷ Usp. J. Bratulić, »Ivan Vazov u hrvatskoj književnosti«, *Croatica*, III/1972, str. 243—250.

³⁸ Usp. rad spomenut u op. 12, str. 245.

³⁹ Nije mi na žalost bilo dostupno djelo: N. Trajkov, *Hrvatska bibliografija na bugarskoga knjižnina*, Sofija 1948.

la, poezija je — za razliku od 70-ih i 80-ih godina, kada su se u nas prevodili prvenstveno pjesnici i kada smo zahvaljujući Harambašiću dobili i prilično uspješnu antologiju *Bugarske pjesme* (1886) — gotovo sasvim zapostavljena, te ne samo da se poezija ne prevodi nego se o pjesnicima i malo piše. Doduše, nešto referira o poeziji Vazova i njegova kruga Gundrum, koji je uostalom i preveo nekoliko Vazovljevih pjesama, nekoliko je pjesnika i zbirki prikazao Cvetišić, no njegovim povlačenjem iz književnoga života prestaje i naše upoznavanje s novijim pojavama u bugarskoj poeziji.

Kao zaključak iz dosad iznesenoga nameće nam se jedna interesantna konstatacija. U prvoj fazi Moderne, mada su objektivni faktori (tj. dodiri s Bugarskom) nepovoljniji, u Hrvata se nastavlja proces zblizavanja s Bugarima i bugarskom književnosti, započet konkretno 1863. Strossmayerovim dovođenjem prvih bugarskih đaka u Hrvatsku.⁴⁰ U drugoj pak fazi, kada bismo uslijed pojačanih veza mogli očekivati i pojačan književni interes i uzajamnu suradnju, kao što je to bio slučaj u Srba, rezultati izostaju.⁴¹ Stari se posrednici povlače (Cvetišić) ili nastavljaju utrtim putem (Gundrum), a novi ne nadolaze, pa se onda i prilozi iz bugarske književnosti povlače sa stranica literarnih časopisa gotovo isključivo u poluknjiževne revije i obiteljske listove više ili manje konzervativno obojene, tipa *Prosvjete*, *Hrvatske smotre*, *Doma i svijeta*, i sl. Nadalje, kako nijedan od spomenutih posrednika, osim možda Cvetišića, nije imao lirskih afiniteta, mi se prilično dobro upoznajemo i s boljom i s lošijom bugarskom prozom, ali poznavanje bugarske poezije ostaje kod nas više-manje na razini Harambašićeve antologije iz 1886⁴² — ako spomenemo da nije bio objavljen ni jedan prijevod Penča Slavejkova ili P. K. Javorova, razumljivo je da nigdje neće moći naći osvrt na pojavu bugarskih simbolista.

Ipak, mada ne možemo biti zadovoljni s poznavanjem bugarske književnosti u Hrvatskoj, nema sumnje da je ona bila mnogo bolje poznata no hrvatska u Bugarskoj. Ta situacija pomalo začuđuje kada uzmemo u obzir da se povelik broj bugarskih đaka i studenata školovao u Hrvatskoj, da su u Zagrebu od 1875—1885. imali čak i svoje kulturno-umjetničko društvo, a ipak se po povratku u domovinu nije među njima našlo marljivijih književnih posrednika.

⁴⁰ Usp. F. Bučar, »Bugari i 'Obzor'«, *Obzor, Spomen-knjiga 1860—1935*, Zagreb 1936, str. 252.

⁴¹ Usp. mnogobrojne prijevode u *Srpskom književnom glasniku i Slovenskom jugu* tih godina.

⁴² U jednim dvjema zbirkama pjesničkih prijevoda — I. Trnski, *Iz slavenske rodbine*, Zagreb 1904. i J. Milaković, *Iz slavenskih lugova*, Zagreb 1909 — zastupane su samo slovenska, češka, poljska i ruska (Trnski), odnosno češka, slovačka, lužičkosrpska, poljska, ruska i slovenska poezija (Milaković).

Prevodi se malo, a i to malo uglavnom su pjesnici starijih razdoblja kao Vraz i Preradović, dok su od suvremenih pisaca prevedene po jedna pripovijetka Đalskoga i I. Kozarca te nekoliko pjesama R. Katalinića-Jeretova i D. Domjanića. Osim tih nekoliko prijevoda, objavljenih po časopisima (*B'lgarska sbirka*, *Slavjanski glas*), karakteristična je za slabo poznavanje hrvatske književnosti *Slavjanska antologija* St. Čilingirova (Sofija 1910), u kojoj su uz ruske pjesnike (38) najbolje zastupani »srpsko-hrvatski« (16), ali od tih su samo tri hrvatska — Š. Menčetić, P. Preradović i M. Nikolić. Najveći pak uspjeh bilježi hrvatska književnost na dramskom polju, i to zahvaljujući Freudenreichovim »Graničarima«, koji su 1895. bili prevedeni i od tada postali stalan dio bugarskoga repertoara, a 1899. preveden je i Tresić-Pavičevićev »Car Simeon«.⁴³

Da li je takvo poznavanje bugarske odnosno hrvatske književnosti moglo imati kakva utjecaja na razvoj tih dviju literatura? Svakako ne. Jednako kao što Preradović, jedini naš pjesnik unekoliko bolje poznat u bugarskoj sredini, nije mogao inspirirati modernu bugarsku poeziju, koja je hrabro plovila u simbolističke vode, tako ni Vazov, mada omiljen našoj čitalačkoj publici, nije mogao djelovati na hrvatsko književno stvaranje u razdoblju koje je i u poeziji i u prozi išlo drugim putovima. Poezija pak Javorova i pojava bugarskih simbolista oko 1905, mogla je zainteresirati naše pjesnike, ali oni na žalost s njome nisu bili upoznati.

*
**

Veze sa zapadnoslavenskim književnostima, i prije Moderne žive i uzajamne, postaju sada još tješnje i intenzivnije. Povod tomu bila su dva ekskurza studenata sa zagrebačkog sveučilišta — prvi 1895—6, kada je velika grupa studenata nakon spaljivanja mađarske zastave bila izbačena sa Sveučilišta, a drugi 1907—8, kada u znak prosvjeda protiv Rauchova režima studenti sami napuštaju Zagreb. Mada su se ti studenti razišli po raznim srednjoevropskim sveučilištima (Beč, Prag, Krakov), najveći ih je dio ipak završio u Pragu, te tako u obje nove književne generacije što su stvarale u razdobljima HM dobivamo velik broj mladih intelektualaca koji su naučili češki i izravno se upoznali s češkim političkim i kulturnim životom. Počet ćemo stoga ovaj prikaz hrvatsko-zapadnoslavenskih književnih odnosa kratkim osvrtom na češko-hrvatske veze.

⁴³ Uopće, na području kazališne djelatnosti imamo živu suradnju zahvaljujući bivšemu zagrebačkom studentu Iliji Milarovu, koji je kao kazališni intendant od 1903. do 1907. organizirao mnogobrojna gostovanja hrvatskih glumaca. Usp. F. Bučar, *op. cit.*

S češkom literaturom stupili smo u tješnji dodir već za ilirizma, i taj je kontakt bio od odsudnog značenja za formiranje ideologije ilirskoga pokreta.⁴⁴ Upoznavanje s češkim kulturnim i književnim životom nastavlja se i nakon Preporoda, osobito zahvaljujući Šenoi, te su hrvatski književni i poluknjiževni časopisi puni prijevoda s češkoga, iako je težište interesa sada na ruskoj i poljskoj književnosti. Mada početkom 90-ih godina raste broj prijevoda s češkoga, a 1896. dobivamo i prvi pokušaj sustavnoga pregleda češke literature,⁴⁵ tek s nastupom Moderne ulazimo opet u fazu u kojoj će kontakti s Češkom biti bar prvih nekoliko godina življino s bilo kojom drugom slavenskom zemljom, uključujući i južno-slavenske.

Stvarni inicijator češke orijentacije u krugu Mladih bio je Stjepan Radić, koji je već 1894. krenuo na studije u Prag i tu prigrlio Masarykove poglede, za koje je uspio pridobiti velik broj hrvatske napredne omladine. Kako bi privukao što više studenata u Prag, on inicira organiziranje tečajeva za češki jezik, a sam 1896. izdaje *Slovníku i čitanku češkoga jezika* kao i *Rječnik češkoga jezika za Hrvate*. Pošto se koncem 1896. priključio hrvatskim studentima u Pragu, Radić tu pokreće prva glasila Mladih, »*Hrvatsku misao*, List za književna, politička i socijalna pitanja« (1897), a po njezinoj zabrani »*Novo doba*, List sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine za politička, socijalna i književna pitanja« (1898). Mada su to bili (kao i kasnija glasila »realističko-napredne« ili »praške« skupine Mladih) listovi koji su se pretežno bavili političkom i ekonomskom problematikom, a manje književnošću, oni ipak razmatraju i književna pitanja te uz probleme hrvatske literature prate u prvom redu češki književni život, pa uz sitnije bilješke donose i opširan Šaldin »Pogled u noviju češku literaturu« (*Hrvatska misao*, br. 7—8), Tobolkin članak »Preporodjaj u Češkoj« (*Novo doba*, br. 2, 3—4) i opsežnu Krejčijevu studiju »O kritici« (*Novo doba*, br. 1—5), koja je svojom aktualnosti i modernim pristupom⁴⁶ djelovala na formiranje jednoga dijela hrvatskih mladih kritičara. Uopće možemo konstatirati da je, s obzirom na Češku, djelovanje praške omladine značajno prvenstveno po tom što je u Hrvatsku prenijelo ideje Masaryka i mladočeškoga pokreta, kao i Masarykove poglede na književnost; u hrvatskom je literarnom životu najznačajniju ulogu odigralo time što je utjecalo na formiranje najmlađe, tada još srednjoškolske generacije, koja će u svojim đачkim glasilima (*Zajed-*

⁴⁴ Usp. prvi rad spomenut u op. 2, str. 182—184, 189.

⁴⁵ S. Bosanac, »Prijevod češke književnosti«, u: *Čitanka iz slavenske i mađarske književnosti*, ur. T. Maretić, Zagreb 1896, str. 3—19.

⁴⁶ »Članak ovaj je uzet iz revue 'Rozhledy' od g. 1895. kad se vodio najžešći boj medju starom i modernom strujom češke kritike«, *Novo doba*, br. 1.

nica, Nada, Nova nada) propagirati slavensku orijentaciju, a po završetku školovanja otići velikim dijelom također na studije u Prag. Među njima su se našli i agilni M. Marjanović i Vl. Jelovšek, koji su po prestanku đачke *Nove nade* uspjeli 1899. i 1900. okupiti svoju generaciju oko karlovačkog tjednika *Svjetlo*. Ono je od svih listova što su ih izdavali ili u kojima su neku ulogu imali predstavnici HM (Marjanović je urednik kulturne rubrike u *Svjetlu*), donijelo u kratkom razdoblju najviše prijevoda i informativnih priloga o predstavnicima češke Moderne,⁴⁷ s kojima se Jelovšek u Pragu uspio i povezati pa *Moderní revue* donosi 1899. i 1961. njegove članke o hrvatskoj Moderni,⁴⁸ dok će J. Karásek i A. Procházka »izričito za *Svjetlo*« napisati svaki po jedan prilog o suvremenoj češkoj književnosti.⁴⁹ Po prestanku suradnje u *Svjetlu*, predstavnici te karlovačko-zagrebačke ili nadaške generacije, kako smo je nazvali na početku ovoga rada, pokretat će ili uređivati niz drugih listića, listova i časopisa,⁵⁰ popunjavajući tako svoje redove novim snagama (Drechsler, Benešić i dr.), pri čemu je najneumorniji svakako bio Marjanović — te mada će među njima doći i do razilaženja i idejnih sukoba, oni će u tijeku cijele HM jedini od Mladih ostati dosljedni u propagiranju slavenske literarne orijentacije, a iz njihovih će se redova regrutirati i najrevniji posrednici upravo za zapadnoslavenske literature. U prilog tomu spomenimo da su ispod njihova pera potekli i gotovo svi prilozi što su bili objavljeni u glasilima treće, tzv. artistske bečko-zagrebačke, s literarnoga staništa inače najinteresantnije skupine Mladih, koja se jedina razvijala izvan praškoga kruga.

U drugoj fazi Moderne češka orijentacija nije više tako prisutna. Doduše, i sada je jedna skupina naprednjačke omladine iz političkoga prosvjeda napustila god. 1907. i 1908. zagrebačko sveučilište i krenula većinom u Prag, gdje je neko vrijeme izlazio i njihov organ *Hrvatski đak* (u god. 1908), no kako je ta generacija, kao i prethodna praška skupina Mladih, preokupirana prvenstveno ili pitanjima javnoga života ili đačkom problematikom, i kako u svojim redovima nije imala jedne jake ličnosti poput Stj. Radića, njihov je praški boravak ostao bez jačega traga na planu hrvatsko-čeških veza. I tako je češka književnost nazočna u Hrvatskoj

⁴⁷ Prijevode Machara, Březne, Karáseka, i niza zaboravljenih pisaca, koji su se 1896. bili okupili u *Almanachu secese*, prijevode Krejčija i napise o njemu, preglede čeških časopisa i sl.

⁴⁸ Opširnije o tome i o ostalim priložima o HM v. članak: M. Kvapil, »O nekim aspektima evropskih okvira hrvatske moderne«, *Croatica*, III/1972, str. 82—84.

⁴⁹ J. Karásek, »Posljednja faza češke literature«, *Svjetlo*, XV/1900, br. 28; A. Procházka, »Česka kronika«, *ibid.*, br. 31.

⁵⁰ Spomenimo kao književni kuriozum reklamni Vydrin magazin *Stjelo za zabavu i pouku*, Prag 1904—06, što ga je uređivala Zofka Kveder-Jelovšek.

prvenstveno zahvaljujući istoj skupini »Mladih« kao i u prvoj fazi Moderne, samo što oni sada više nisu tako mladi niti puni elana kao koncem stoljeća, pa će češku literaturu više pratiti negoli se s njom i s njezinim razvojem saživljavati.

I konačno, ne smijemo zaboraviti ni nekolicinu revnih i ustrajnih prevodilaca iz starije generacije, koji će skromno i bez mnogo buke u čitavom razdoblju HM puniti stranice poluknjiževnih i obiteljskih listova prijevodima s češkoga. Među njima treba, uz nestora hrvatskih književnika Ivana Trnskoga, posebno istaknuti neumorna Kranjčevićeva prijatelja Josipa Milakovića, zahvaljujući kojemu češka poezija ima po broju prijevoda primat među svim slavenskima u sarajevskoj *Nadi*, a njegova zbirka *Iz slavenskih lugova* (1909), u kojoj daleko prevladavaju prijevodi čeških pjesnika, predstavlja prvu kakvu-takvu antologiju češke poezije na hrvatskom jeziku.⁵¹ Jasno, između tih starijih pregalaca i predstavnika Moderne postoje razlike i u predmetu i u području njihova djelovanja. Tako su prvi, razumljivo, zaokupljeni češkom književnosti do pojave njezine moderne, a drugi prvenstveno njome; stariji više prevode, i to gotovo isključivo beletristiku, a mlađi više pišu o češkoj literaturi nego što je prevode, dok među njihovim prijevodima dominira češka kritika. Ipak, zahvaljujući djelovanju i jednih i drugih, češka književnost zauzima u nas vidno mjesto među svim stranima, a osobito slavenskim književnostima. Tako će se npr. po broju prijevoda nalaziti u glasilima modernista na trećem, a u književnim i obiteljskim revijama tradicionalista na četvrtom mjestu, tj. dolazi odmah iza francuske i ruske, odnosno i talijanske književnosti, a takav će omjer vrijedjeti u modernističkim listovima i za priloge o češkoj književnosti, dapače, u prvoj fazi Moderne oni su brojčano nadmašili čak i priloge o ruskoj literaturi.⁵²

Kakav je bio rezultat takva interesa? Mislim — uglavnom zadovoljavajući. Redovno se prate češki časopisi svih struja, registriraju nova izdanja, razne obljetnice i proslave, smrti, kazališna zbivanja i sl., uglavnom, prati se tekući književni život. Uz članke o pojedinim piscima nalazimo i sintetske preglede češke književnosti, i to uglavnom novije, pri čemu nam se, da registriramo jednu zanimljivu pojavu, pruža mogućnost da usporedimo što su o istim piscima mislili sami predstavnici češke moderne (Šalda, Karásek, Procháčka), a što o njima referira jedna 74-godišnja starica, Marija Fabković (1833—1915), rodom Čehinja, koja je 1907. objavila u *Hrvatskoj smotri* radnju »Crte, potezi i struje u češkoj književ-

⁵¹ U spomenutoj zbirci Trnskoga iz 1904. težište je na ruskoj književnosti, pa je češka zastupana samo s 12 pjesama, dok u Milakovića od ukupno 74 prijevoda 59 otpadaju na češku poeziju, 3 na slovačku, 3 na lužičkosrpsku, a samo 9 na poljsku, rusku i slovensku zajedno.

⁵² Usp. tabelarne preglede u radu iz op. 1, str. 640.

nosti« i njome dala u nas dotad najopširniji pregled razvoja češke literature od početka pa do Sove i Machara.

Prijevodna djelatnost, najživlja i ažurna na smjeni stoljeća, poslije pomalo zaostaje — tradicionalisti će još uvijek prevoditi npr. Sv. Čecha, a mlada generacija referirat će doduše o Neumannu ili Bezruču ili Dyku, ali prijevodi njihove poezije javit će se tek nakon I svjetskog rata.⁵³ Najviše je bio prevoden od pjesnikâ Vrchlický,⁵⁴ koji je stekao simpatije u oba tabora, dok ćemo od predstavnika moderne češke lirike imati najčešće samo po 1—2 prijevoda (Karásek, Březina, Sova). — Više se prevodi proza, pri čemu će u tradicionalistâ dominirati interes za Nerudu i pisce njegova kruga, mnogo će se prevoditi Arbes, Herites i G. Preissova, ali još više od njih I. Herrmann i E. Jelínek, dok će u listovima mlade generacije izići Jirásekovi »Pasoglavci« u Radićevu (*Hrvatska misao*, 1906)⁵⁵ i Macharov »Rim« u Marjanovićevu prijevodu (*Zvono* 1909, 1910). Izašlo je i trinaestak knjiga proznih prijevoda, među kojima spomenimo pripovijetke Sv. Čecha i Vrchlickoga u prijevodu P. Rakoša i »Izabrane pripoviesti čeških spisateljica«, koje je pod naslovom *Djevojački svijet* u izboru i prijevodu Stj. Radića izdala 1902. Matica hrvatska. — Od dramske češke produkcije naći će se na hrvatskom kazališnom repertoaru 18 djela, uglavnom komedija raznih autora, kao i nekoliko drama Vrchlickoga,⁵⁶ ali nijedno od svih tih djela neće postići značajnijega uspjeha. — Na području kritike češka je literatura najosjetnije prisutna. Tu treba najprije upozoriti na mnogobrojne prijevode Masaryka, koji je djelovao ne samo na političku nego i na književnu orijentaciju jednoga dijela Mladih, no osobito valja istaknuti ulogu Šalde i nadalje Krejčića, koji su što prijevodima što napisima o njima djelovali na formiranje jednoga dijela književnih kritičara HM, i u poimanju kritike kao vida stvaralačke djelatnosti i u razmatranju književnih pojava u okviru općenarodne problematike.

⁵³ Usp. *Bibliografiju rasprava, članaka i književnih radova* u izdanju Leksikografskoga zavoda, knj. 7 (1953).

⁵⁴ O. Berkopec u svojoj bibliografiji *Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a narodopis v Jugoslaviji*, Praha 1940, str. 33, donosi za razdoblje 1895—1914. 79 prijevoda po časopisima i 2 u posebnim izdanjima (*Bojadisani crepovi* 1901. i *Bar Kochba* 1912); napomenimo također da je Vrchlický za *Nadu* spjevao pjesmu »Hossanah«, koja je bila 1890. objavljena u sarajevskoj *Nadi* u originalu i u Milakovićevu prijevodu, dok je Milaković o pjesnikovoj 50. obljetnici ispjevao pjesmu »Jaroslav Vrchlický« (*Prosvjeta*, VI/1903, str. 146), a M. Vrbanić je također pjesmom »Jaroslav Vrchlický« obilježio pjesnikovu smrt (*Savremenik*, VII/1912, str. 631).

⁵⁵ Iste godine preizdani i kao posebne knjige u »Modernoj bibliotece«, br. 8—9.

⁵⁶ Usp. J. Badalić, »Češka i slovačka drama u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu«, *Franku Wollmanovi k sedmdesátinám*, Praha 1958, str. 593—602.

Hrvatsko-češke književne veze nisu međutim ostale jednostrane — i u Čeha se mnogo referira i piše o hrvatskoj literaturi, a mnogo se i prevodi. Kao posrednici posebno se ističu predstavnici starijega književnog naraštaja, kao Adolf Černý za poeziju i Jan Hudec za prozu i dramsku literaturu, a prijevodi su uglavnom izlazili po časopisima tradicionalista (*Květy, Slovanský přehled*), ali i u samostalnim izdanjima. Od pjesnika se najviše prevodi Kranjčević (čije će pjesme u dobru izboru i prijevodu A. Černýja izići 1911. i u najreprezentativnijoj ediciji antologijâ »Sborník světové poesie«, izd. Češke akademije)⁵⁷ i nešto Milaković, a od Mladih nalazimo prve prijevode M. Nikolića i V. Nazora. — Nastavlja se i s prevodenjem hrvatske proze, osobito realističke, kao romana i pripovijedaka E. Kumičića (5), J. Kozarca, Ks. Š. Đalskoga, J. Leskovara, a oko 1910. javljaju se i prijevodi D. Šimunovića, J. Kosora i dr. — Dramska je produkcija također prodrila na češke scene — prevodi se ili izvodi npr. i Tomićev »Pastorak«, Freudenreichovi »Graničari«, Miletićev »Grof Paližna«, god. 1914. čak i Kosorova »Žena«, no najveći je uspjeh postigao I. Vojnović, koji je nakon prve izvedbe »Ekvinocija« 1897.⁵⁸ stalno nazočan na češkom repertoaru, a drame mu se ne samo izvode nego i objavljuju (*Dubrovačka trilogija* 1910, *Smrt majke Jugovića* 1912). Ukratko, ni u jednoj slavenskoj sredini nije bio pokazan tolik interes za hrvatsku književnu produkciju kao u Čeha.

Takva plodna međusobna suradnja morala bi dovesti i do uzajamnog djelovanja tih dviju sredina. Plodovi su međutim bili vidniji na političkom i ideološkom planu, i to u prvom redu putem Masarykova utjecaja na naprednjačku omladinu i Stjepana Radića, koji je i sam djelovao u češkom javnom i političkom životu,⁵⁹ a manje na književnom polju. Tu je češka sredina kao naprednija i razvijenija odigrala najznačajniju ulogu kao posrednik za upoznavanje stranih književnosti (osobito francuske i skandinavskih)⁶⁰ i modernih literarnih pogleda, poslužila je unekoliko i kao prototip prema kojemu se razvijao sam pokret HM i razvijale borbe Starih i Mladih, djelovala je putem svojih kritičara na formiranje mo-

⁵⁷ Spomenimo usputno da je ta zbirka dobila velika priznanja u većine češke kritike, dok je negativno ocijenjena u organu čeških dekadnata *Modernt revue*.

⁵⁸ Na taj tekst komponirao je 1919. F. Neumann i istoimenu operu.

⁵⁹ Radić je 2 puta bio i prognan iz Praga — 1894. kao student zbog sukoba s policijom, a 1900, kada je radio u uredništvu *Samostatnosti*, organa radikalne napredne stranke, zbog političkog djelovanja. Objavio je i više djela na češkome, najvažnije *Slovanská politika v Habsburske Monarchii*, Praha 1902.

⁶⁰ Usp. rad spomenut u op. 1, *passim*.

derne hrvatske kritike,⁶¹ ali sami književni stvaraoci iz češke moderne nisu ostavili značajnijega traga u beletrističkoj produkciji hrvatskih Mladih.⁶²

*

Veze sa Slovacima i slovačkom književnosti mnogo su rjeđe u doba HM nego prije, osobito u eposi Kollára i Šafaříka, o kojima se još i za Moderne piše u Hrvata više nego o novijoj slovačkoj književnosti.⁶³ Hrvatska omladina u Pragu vjerojatno je došla u dodir s promasarykovski orijentiranom grupom slovačkih studenata oko *Hlasa* (1898—1904), naši »Pražani« pišu o slovačkoj političkoj i društvenoj problematiki, pa možda nije samo slučajnost što su svoj treći list i nazvali *Glas* (Beč 1899—1900). Međutim, kako su se Slovaci u to doba morali boriti za svoj nacionalni opstanak protiv sve jačega pritiska mađjarizacije, u njihovu književnom životu nema mnogo mjesta za modernističke težnje, pa se i njihova Moderna javlja mnogo kasnije i skromnije nego u Čeha. Stoga mlađa generacija ne pokazuje interesa za slovačku književnost, a u starijoj nemamo nijednoga pravog posrednika za nju,⁶⁴ pa je tako i bilanca naših priloga iz te literature vrlo siromašna. Objavljene su dvije knjige istaknutih slovačkih književnika, roman *Protiv struje* Elene Maróthy-Šoltésove (prev. Stj. Žgurić, pretiskano iz *Vijenca* 1898) i *Slike iz Slovačke* L'udmile Podjavorinske (1910, prev. P. Rakoš). U časopisima sam uz prijevode nekoliko pjesama i pripovijedaka (Sládkovič, Hviezdoslav, Hurban-Vajanský, Podjavorinská, Tajovský) te nekoliko priloga iz slovačke narodne književnosti našla samo kratke Milakovićeve osvrte uz 50. obljetnicu Hviezdoslava i slovački prijevod Mažuranića (sarajevska *Nada*) i 1910. odn. 1914. osvrte na suvremenu slovačku dramu i Kukučinov roman *Dom v stráni*, dok na repertoaru zagrebačkoga kazališta u dva desetljeća razdoblja HM nije bila davana nijedna slovačka drama.⁶⁵

⁶¹ Neobično je da Barac ne spominje Šalde i Krejčića, a Masaryka samo usputno. Usp. A. Barac, *Hrvatska književna kritika*, Djela JAZU, knj. 34, Zagreb 1938.

⁶² Možda bi se moglo naći odrazâ, ali uglavnom u hrvatskih pisaca epigonskoga karaktera, npr. utjecaj Karáseka na Jelovšeka, i sl.

⁶³ Uoči Moderne, god. 1893. obilježena je npr. dostojno 100. obljetnica Kollárova rođenja izdavanjem posebne spomenice i Španičeva izbora iz zbirke *Slavy dcera*. U razdoblju 1895—1914. u svim će se raspravama vezanima uz češki ili hrvatski preporod obrađivati i uloga slovačkih preporoditelja, a u spomenutoj Maretićevoj čitanci (v. op. 45) češki i slovački književnici obrađeni su zajedno u poglavlju »Češka književnost«, i to ne samo Kollár, koji je pisao praktički češkim jezikom, nego i Jan Hollý, koji piše Bernolákovim zapadnoslovačkim književnim jezikom (Holloga Bosanac naziva doduše u tekstu »češkoslovačkim« piscem).

⁶⁴ Npr. — glavni su prevodioci već spomenuti posrednici za češku literaturu J. Milaković i P. Rakoš.

⁶⁵ Usp. J. Badalić, djelo iz op. 56.

Mada bi se vjerojatno negdje pronašao možda još koji zabačeni prijevod ili osvrt po novinama, rezultat je svakako vrlo siromašan.

Takva situacija upada još više u oči ako uzmemo u obzir da u Slovačkâ nalazimo u tom razdoblju veoma živ interes za hrvatsku literaturu. Tada izlazi čitav niz prijevoda počam od »Smail-age« pa do romanâ i pripovijedaka Tomića, Kumičića, Kozarca, Đalskoga, Leskovara (najvećim dijelom u časopisu *Slovenské pohľady*). Dodamo li tomu da 1901. i 1905. izlaze putopisi Hurbana-Vajanskoga o našim krajevima, da je Kukučín od 1894—1908. živio kao liječnik na Braču te u nizu pripovijedaka, putopisa i u jednom od svojih najboljih romana (*Dom v stráni*, 1904) obrađivao našu tematiku, moramo još jednom konstatirati da je u Slovaka postojao interes i za hrvatsku sredinu i za hrvatsku književnost.

•

Dok zanemarnost slovačke književnosti moramo tumačiti u prvom redu pomanjkanjem posrednikâ koji bi se njome posebno zanimali, književnost najmanjega slavenskog naroda, Lužičkih Srba, s kojima smo bili geopolitički mnogo manje povezani nego sa Slovacima, našla je takva posrednika u Josipu Milakoviću. Pošto je do 1900. preveo velik broj čeških pjesama, njegov se interes upravio i na Lužicu, te 1901. prevodi u sarajevskoj *Nadi* tri pjesme J. Barta-Čišinskoga i objavljuje između 1899—1901. četiri osvrta na lužičkosrpsku književnost, posvećujući jedan književnomu životu Lužičana u god. 1900 (J. Bart-Čišinski, J. Waltar, K. A. Mosak-Klosopólski). Šest godina poslije objavljuje u *Savremeniku* informativan prigodan članak o 50. obljetnici Čišinskoga (1906), god. 1907. izdaje u Zagrebu brošuricu »*Dr. Ernest Muka*, Prilog poznavanju lužičkosrpske književnosti«, a 1914. u Sarajevu brošuru o Čišinskome, čije je pjesme bio uvrstio i u svoju već spominjanu zbirku pjesničkih prijevoda *Iz slavenskih lugova*.⁶⁶

•

Došli smo konačno i do poljske literature, s kojom doduše u doba Preporoda i romantizma nismo bili tako povezani kao s češkom ili slovačkom, ali od 60-ih godina ona zauzima vidno mjesto u hrvatskoj prijevodnoj literaturi, te brojem prijevoda dolazi među svim slavenskima na drugo mjesto, tj. odmah iza ruske. Razlozi toj živoj prevodilačkoj djelatnosti kao i izrazitom polonofilstvu hrvatskih književnika leže ne samo u književnoj vrijednosti poljskih

⁶⁶ Iste tri pjesme što su 1901. objavljene u *Nadi*.

pisaca (najprevođeniji su u Hrvata bili Kraszewski ili Czajkowski!) već i u našim političkim prilikama 60-ih i 70-ih godina, kada se fodsiranim prevođenjem poljske, osobito one patriotskim duhom nadahnute literature često izražavaju raspoloženja kojima zbog cenzure nije bilo moguće dati oduška u vlastitim književnim ostvarenjima. Za razliku od odnosa prema slovačkoj i češkoj literaturi, interes za poljsku neće jenjati ni u 80-im i 90-im godinama, pa ni u doba Moderne, kada su se kao posrednici podjednako isticali pisci i starijega i mlađeg naraštaja, pri čemu će prvi uz pokojega poljskog romantičara prevoditi realiste, dok će drugi biti prvenstveno zainteresirani za stvaraoce iz razdoblja poljske moderne. Brojka od preko 300 prijevoda što su između 1895. i 1914. bili objavljeni po časopisima i novinama, a tridesetak i u obliku knjiga,⁶⁷ dovoljno govori i sama za sebe o prisutnosti poljske književnosti u hrvatskoj sredini.

Za razliku od krivulje interesa prema češkoj literaturi, koja zahvaljujući mladoj generaciji raste u prvoj, ali opada u 2. fazi HM, kada veze sa češkom sredinom slabe, kod poljske književnosti imamo ponešto drugačiju i u cjelini ujednačeniju situaciju. Na smjeni stoljećâ poljskom se književnosti pretežno bave pisci starije generacije — to je doba bogate prevodilačke aktivnosti A. Harambašića, I. Gostiše, J. Matice i dr., zahvaljujući kojoj proza poljskih realista, a osobito Sienkiewicza i Orzeszkowe, dostiže svoju kulminaciju točku u Hrvatskoj. Napisi o poljskoj književnosti uglavnom su prigodnoga karaktera (npr. uz prijevode, obljetnice i sl.), ili su prijevodi s poljskoga, ili pak kompilacije iz stranih časopisa, a jedini tekst koji treba posebno istaknuti jest Gostišin »Prijevod poljske književnosti«.⁶⁸ Tek nakon 1900. javlja se nekoliko pripadnika najmlađeg naraštaja kao B. Drechsler-Vodnik (rođ. 1879), J. Benešić (rođ. 1883), Zdenka Marković (rođ. 1884), Stj. Musulin (rođ. 1885), koji će, studirajući slavistiku ili polonistiku na raznim srednjoeuropskim sveučilištima, intimnije upoznati poljski jezik i književnost i studioznije prići propagiranju poljske kulture u hrvatskoj sredini. Zahvaljujući toj skupini mladih pregalaca, koji su izuzev Vodnika bili premladi da bi sudjelovali u samom modernističkom pokretu, dobivamo niz kvalitetnih posrednika, čije će djelovanje dati obilježje hrvatsko-poljskim vezama u drugoj fazi HM (kao i poslije u međuratnom razdoblju) — i to, prvo, o poljskoj se književnosti mnogo više piše nego u prethodnoj fazi, a prilozi su o njoj u prosjeku kvalitetniji, aktualniji i samostalniji od napisâ o

⁶⁷ Usp. J. Jurinjak, »Bibliografski pregled hrvatskih i srpskih prijevoda iz poljske literature od god. 1835. do 1947«, *Današnja Poljska*, Zagreb 1948.

⁶⁸ U Maretićevoj čitanci (v. op. 45), str. 167—187.

drugim slavenskim literaturama, i drugo, prevodilačka aktivnost doduše ne raste (ali i ne opada) po broju priloga, no postaje kvalitetnija te bi mnogi od prijevoda mogli zadovoljiti i današnje stroge kriterije.

S obzirom na razvijenu prevodilačku djelatnost, življu no i u jednom razdoblju hrvatske književnosti do 1974,⁶⁹ osvrnut ću se samo u najkraćim crtama na važnije poljske pisce koji su se u doba Moderne prevodili ili se o njima pisalo.

Predstavnici poljskog romantizma i dalje su prisutni u našoj sredini. U središtu pažnje još je uvijek Mickiewicz, koji je dobro poznat zahvaljujući Šrepelovoj studiji iz 1891.⁷⁰ i Maretićevu prijevodu *Gospodina Tadije* iz 1893, kao i nizu pjesama prevedenih po časopisima.⁷¹ Prevođenje Mickiewiczzeve lirike nastavlja se i nakon 1895 (F. Marković, A. Harambašić, i dr.), njime započinje i prevodilački rad Benešićev,⁷² ali najznačajniji je doprinos poznavanju velikoga poljskog romantičara dao u tom razdoblju Iso Velikanović svojom knjigom pjesničkih prijevoda što ih je Matica hrvatska izdala 1908.⁷³ — Za razliku od Mickiewicza, Słowacki se u Hrvata počinje prevoditi kasno i prevodi se malo, a prijevodi su uglavnom neuspjeli. U doba Moderne situacija se nešto popravlja,⁷⁴ a uz stogodišnjicu rođenja izlazi 1909. i 1910. niz kraćih i dužih napisa, među kojima se osobito ističe studiosno i moderno pisana rasprava Zd. Marković u *Pobratimu*, te Benešićev prijevod *Lille Wenede* (Zagreb 1910), koja je 1910. i izvođena u zagrebačkom kazalištu s prvakinjom krakovskog teatra Irenom Solskom u naslovnoj ulozi. — Treći veliki predstavnik poljskog romantizma, Z. Kra-

⁶⁹ Dovoljno indikacija za takvu tvrdnju daje i Jurinjakova bibliografija, koja, mada nepotpuna, bilježi cca 250 prijevoda do 1894, cca 300 za razdoblje 1895—1914, a cca 190 za doba između 1915. i 1947.

⁷⁰ M. Šrepel *Pjesnički prvaci u prvoj polovini XIX vieka*, Zagreb 1891.

⁷¹ Usp. V. Frančić, »Adam Mickiewicz w chorwackich i serbskich przekładach«, *Pamiętnik słowiański*, I/1949.

⁷² Usp. T. St. Grabowski, »Twórczość literacka i przekładowa Julija Benešicia«, *Pamiętnik słowiański*, VIII/1958, str. 115; V. Frančić, »Bibliografija przekładów Julija Benešicia z literatury polskiej«, *ibid.*, str. 183. Prevedena su bila ova djela: »Krimski soneti«, »Uspomena«, »Dvije riječi«, »Ljiljana«, »Očev povratak« (1899) i »Knjige naroda poljskoga« (1900). Ti su prijevodi (kao i mnogobrojni kasniji) ostali neobjavljeni, a sam se Benešić kritički odnosio prema tim prvijencima pa je 1939. u svoju antologiju *Poljska lirika* uvrstio npr. »Krimskie sonete« u Velikanovićevu prijevodu.

⁷³ *Soneti. — Romance i balade. — Grażyna. — Konrad Wallenrod.*

⁷⁴ »Otac okuženih u El-Arlšu«, prev. T. Maretić (1896, v. op. 45), »Anhelli« u prijevodu Št. Iskre 1898. i Luje Novaka 1909, *Lilla Weneda*, prev. J. Benešić, Zagreb, MH, 1910. — Studiosnu analizu tih prijevoda kao i napisa o Słowackome daje St. Subotín u članku »Juliusz Słowacki wśród Serbów i Chorwatów«, *Pamiętnik słowiański*, XI/1961.

siński, nije u to doba bio preveden, ali je uz 100. obljetnicu njegova rođenja bila održana 1912. svečana akademija, na kojoj je Benešić čitao iscrpan referat, objavljen iste godine u *Savremeniku*. — Nasuprot trojici pjesničkih prvaka poljskog romantizma, ostali pisci iz toga razdoblja ne pobuđuju interes u hrvatskim književnim krugovima, ali se njihova nazočnost još uvijek osjeća. Tako npr. Al. Fredro doživljava 1899. još jednu premijeru u hrvatskom kazalištu («Nitko me ne pozna»), a pripovijetke i romani Czajkowskoga, Kraszewskog, T. T. Ježa i dr. prevode se još uvijek (iako manje nego prije), samo što sada prijevodi više ne izlaze po književnim časopisima, već u obiteljskim revijama tipa *Doma i svijeta*, kao i u knjižarskim nakladama namijenjenima najširoj publici.

Književni se pak časopisi, kao i cjelokupna hrvatska periodična štampa i nakladnička djelatnost, otvaraju predstavnicima poljskog pozitivizma i realizma, piscima koji su tada i u Poljskoj na vrhuncu slave, pa će ih i kod nas propagirati pripadnici raznih književnih naraštaja. Najveći je uspjeh od svih postigao H. Sienkiewicz, koji se u Hrvata počinje prevoditi već 1880, ali kulminaciju popularnosti postiže između 1895. i 1905, kada je bilo objavljeno preko 30 prijevoda, od toga 5 velikih romana,⁷⁵ svi u prijevodu Harambašićevu, i jedna zbirka pripovijedaka,⁷⁶ a 25. obljetnica njegova književnog rada proslavljena je god. 1900. svečanom akademijom te je u štampi popraćena nizom napisa, jednako kao i dodjela Nobelove nagrade 1905. Kako su dakle sva glavna djela Sienkiewiczeva bila prevedena već prije 2. faze HM, u tom će razdoblju jenjati prevodilačka aktivnost, koja se svodi na popunjavanje eventualnih praznina (roman *Bez dogme* preveden je tek 1911) ili na prevođenje novih djela (npr. *U pustinji* i *prašumi* 1911, hrvatski prijevod 1914) kao i Sienkiewiczevih kritičkih napisa. Istaknimo na koncu da su na prevođenju Sienkiewicza radili pisci raznih pogleda i generacija, pa i one najmlađe (Benešić, Zd. Marković, M. Sakač), te je zahvaljujući takvu zalaganju Sienkiewicz jedan od rijetkih pisaca čiji je opus bio gotovo u cjelini preveden na hrvatski još za njegova života.

Mnogo je prevedena i čitana bila i Eliza Orzeszkowa; prodire k nama prilično kasno, tek 1895, ali zato će se kontinuirano prevoditi u cijelom razdoblju Moderne, osobito u prvoj fazi, kada izlaze i tri knjige njezinih pripovijesti,⁷⁷ dok će nakon I svjetskog rata zanimanje za nju jenjati. Najviše napisa o Orzeszkowj vezano je

⁷⁵ Usp. Dj. Živanović, »Sienkiewicz w literaturach serbskiej i chorwackiej«, *Pamiętnik słowiański*, XVII/1967.

⁷⁶ *Pripoviesti*, Zagreb 1898; napomenimo da je prevodilac I. Gostiša napisao i 43 stranice uvoda o piscu, što predstavlja najopsežniji i najinformativniji prilog objavljen o Sienkiewiczu u razdoblju čitave Moderne.

⁷⁷ *Izabrane pripoviesti*, I i II, u prijevodu I. Velikanovića, Zagreb 1900. i 1903. *Stara Romanka*, prev. i izd. P. Rakoš, Zagreb 1906.

uz 40. obljetnicu književnoga rada 1906. i uz smrt 1910, kada joj je opširan nekrolog u *Savremeniku* posvetila i Zdenka Marković, dok je najiscrpniji tekst o njoj, »Literarni portrait« M. Zdziechowskoga, objavljivan u *Vijencu* 1901. — Mada je bio dosta preveden,⁷⁸ Bolesław Prus nije u doba HM doživio u nas popularnost Sienkiewicza ili Orzeszkowe; prevode se uglavnom njegove kraće stvari, dok će se s velikim Prusovim romanima i uopće cjelovitije s njegovim opusom hrvatska javnost početi upoznavati tek nakon I svjetskog rata. — Interesantno je da su osim tih triju prvaka realističke proze ostali poljski pisci toga razdoblja, izuzev humorista Bauckoga, u nas malo poznati. Tako se malo ili nikako ne prevode epigoni realizma ili predstavnici naturalizma,⁷⁹ a oskudan je i broj prijevoda poezije: od Asnyka npr. samo 2 pjesme, od Konopnicke njih 5; sa slavnom pjesnikinjom upoznaje međutim našu srednju Zd. Marković, što prijevodom njezinih novela što napisima o njoj, od kojih je najvažniji opširan nekrolog objavljen u *Savremeniku* 1910.

Dok su se pri prevodenju i propagiranju djela poljskih romantičara i realista bili okupili pisci raznih generacija i različitih književnih pogleda, literarno stvaralaštvo Mlade Poljske razdvaja našu književnu sredinu na dva suprotna tabora. Prevodioci iz starijega naraštaja malo će prevoditi predstavnike poljske Moderne, a kritičari iz redova tradicionalista uglavnom će ih negativno ocjenjivati ili će prenositi o njima negativne sudove predstavnika starije generacije poljskih kritičara i književnih historičara, kao Tarnowskoga, Zdziechowskog, Maranowskoga. Mladi će pak oduševljeno prihvaćati predstavnike Mlade Poljske, ali kako među pripadnicima prve generacije hrvatskih modernista nije bilo mnogo poznavalaca poljskoga jezika i književnosti, oni će svoje informacije primati posredno, putem Češke i Beča, te će npr. prvi opširniji osvrt na Mladu Poljsku (Svjetlo 1900) biti Jelovšekov prijevod češkoga prijevoda članka što ga je St. Lack napisao za *Moderní revue*. Razumljivo je onda da će se prvih godina naše Moderne pretežno referirati o poljskim modernistima, dok ćemo se s njihovim djelima početi sistematskije upoznavati tek s nastupom novoga naraštaja prevodilaca — Benešića, Zd. Marković, M. Sakača, S. Musulina i dr.

Za razliku od češke Moderne, koju počinjemo upoznavati posredstvom njezinih kritičara i ideologa, čiji pogledi nisu ostali bez traga u formiranju naših Mladih, poljski su nam kritičari manje poznati, a njihovi napisi služe uglavnom u informativne svrhe.

⁷⁸ Prema Jurinjakovoj bibliografiji 15-ak prijevoda, od kojih je roman *Stráža* u prijevodu J. Matice objavljen 1903. najprije u *Obzoru*, a onda i u obliku knjige.

⁷⁹ Npr. od Dugasińskoga samo 1 prijevod, i to tek posmrtno 1908 (usp. rad iz op. 67).

Uz već spomenuti Lackov članak iz 1900. navedimo studiju St. Sloňskoga »Poljski moderniste«, što ju je Jelovšek preveo 1902. i umjesto uvoda tiskao uz Zlatno runo Przybyszewskoga, te Feldmannov »pokušaj sinteze« objavljen pod naslovom »Razvoj poljske književnosti od Asnyka do Wyspianjskoga« u *Hrvatskoj smotri* 1907, dok je od teoretskih napisa preveden jedino članak St. Brzozowskoga »Zadatak poljske savremene literarne kritike« (*Hrvatska smotra* 1908).

S prevođenjem pisaca Mlade Poljske započinje se 1899. Prvi su prijevodi posvećeni K. Przerwi-Tetmajeru, čije su impresionističke pjesme i pripovijesti iz života gorštaka dobro primljene u svim krugovima, pa će ga i prevoditi prvenstveno posrednici iz starije generacije kao J. Matica, P. Rakoš i dr. Međutim, mada on vodi brojem prijevoda, razasutih pretežno po obiteljskim i provincijskim listovima, Tetmajerova se nazočnost ne osjeća u našem književnom životu, možda i zato što se prevode prvenstveno njegovi prozni tekstovi.⁶⁰ Ostali lirici poljske Moderne proći će još slabije — Staff i Kasproicz se npr. uopće ne prevode, a Niemojewski je poznat po crticama i pripovijetkama.

Mnogo je veći uspjeh doživjela dramska produkcija toga razdoblja. Između 1899. i 1914. bilo je samo u zagrebačkom kazalištu izvedeno 12 poljskih drama, većinom suvremenih autora kao Przybyszewski, Kisielewski, Perzyński, Zapolska, Wyspiański, Nowaczyński.⁶¹ Prvi je bio izvođen Przybyszewski, čija se drama »Za srećom« izvodi 1899, dakle iste godine kada i poljska praižvedba. Uspjeh toga pisca, koji je do nas dopro rano i ostao zadugo u središtu pažnje te bio uzdizan i napadan više od bilo kojega drugog predstavnika poljske Moderne, vjerojatno je vezan uz njegova djela objavljena na njemačkome, putem kojih je zarana dopro u našu sredinu i pojačao zanimanje za cijelu poljsku Modernu.⁶² On je međutim bio i mnogo prevođen, o njemu se pisalo kudikamo najviše pa je razumljivo da je ostavio traga i u našem književnom životu, i to manje svojim pogledima na književno stvaranje, a više svojom teorijom »nage duše« i stilom, kojima se prolazno bio uspio nametnuti i boljim piscima, dok je među epigonima naše Moderne stekao i niz vlastitih epigona (V. Jelovšek, Zofka Kveder, Drechsler-

⁶⁰ Objavljeno je 13-ak prijevoda (od toga u obliku knjige *Tatranske pripoviesti*, Sisak 1907), no među njima, osim »Melodije noćnih magla« u prijevodu Benešićevu (1905) i par pripovijedaka, najveći broj otpada na kratke lirske crtice iz zbirke *Melancholja*.

⁶¹ Usp. Sl. Batušić, »Poljski autori na zagrebačkoj pozornici«, *Današnja Poljska*, Zagreb 1948, str. 128—132.

⁶² Iscrpe podatke dajem u članku »Stanislav Przybyszewski i hrvatska moderna«, *Radovi*, FF Zadar, III/1961—62, str. 178—198. Radi orijentacije napomenimo ovdje da su od 1899—1914. bile izvođene 2 drame te objavljeno 10 prijevoda i 28 napisa o piscu.

-Vodnik, J. Kosor i cio niz drugih manje važnih).⁸³ Uz Przybyszewskoga najviše je pažnje pobudio Wyspiański, i to prvenstveno zahvaljujući Benešiću i Zd. Marković; prvi je već u doba HM preveo tri njegove drame (»Protesilas i Laodamija« 1903, »Smrt Ofelije« 1910. i »Sudci« 1914), od kojih su posljednje dvije bile istih godina i izvođene, dok je Zdenka Marković, koja je 1914. doktorirala u Fribourgu na temu »Der Begriff des Dramas bei Wyspiański«, pisala o njemu u nekoliko navrata.

Pripovjedači Mlade Poljske prevedeni su relativno malo — što je i razumljivo s obzirom na to da su naši prevodioci u to doba zaokupljeni intenzivnim prevođenjem poljskih realista — a i piše se o njima manje nego o pjesnicima ili dramskim piscima. Ipak, god. 1901. dobivamo prvi tekst Reymonta, od kojega će, u prijevodima J. Matice i poslije Stj. Musulina, biti objavljeno 6 pripovijedaka, dok će Benešić, koji je poslije majstorski preveo *Seljake* (1928—1935), već 1905. objaviti u *Lovoru* zrelu analizu prvih dvaju dijelova tetralogije. Žeromski se počinje prevoditi tek 1906, kada ga nizom kraćih prijevoda (6) uvodi u našu sredinu Musulin, a iste se godine javljaju i prijevodi Sieroszewskoga, koji će, zahvaljujući pripovijestima s kineskom i japanskom tematikom, biti u to doba više preveden od gornje dvojice.

Mada iz ovog pregleda vidimo da je unatoč velikomu broju prijevoda i napisa ostalo praznina u poznavanju poljske literature, mada ponegdje kriteriji nisu bili najsigurniji, pa npr. daleko precjenjujemo Przybyszewskoga na račun njegovih suvremenika — za što ipak ima opravdanja s obzirom na njegovu popularnost izvan granica Poljske — ipak u cjelini možemo biti zadovoljni onime što je učinjeno i konstatirati da je poljska književnost bila u to doba dobro poznata, a poljski književni i kulturni život aktivno praćen.

U poljskoj sredini, s kojom već zbog zemljopisne udaljenosti nismo bili tako prisno vezani kao s češkom, nećemo naići na takav interes za našu književnu proizvodnju kao u Čeha, ali zanimanje ipak postoji i upravo su u razdoblju Moderne udareni temelji čvršćoj budućoj međusobnoj suradnji. Spomenimo ovdje na prvom mjestu rad trojice poljskih slavista: Bronisława Grabowskoga, Mariana Zdziechowskog i T. St. Grabowskoga.

Djelatnost najstarijega među njima, B. Grabowskoga (rođ. 1841), vezana je prvenstveno uz sedamdesete i osamdesete godine, kada on u nekoliko navrata dolazi u Hrvatsku, dopisuje se s našim književnicima, razvija živu prevodilačku aktivnost, izvještava poljsku javnost o raznim pitanjima hrvatskoga književnog, političkog

⁸³ *Ibidem*, str. 187—196.

i kulturnog života,⁶⁴ posljednjih godina XIX stoljeća jenjava njegov elan, ali ipak još neposredno pred smrt 1900. objavljuje članak o H. Badaliću, a njegovom je zaslugom hrvatska književnost dobro zastupana u ediciji *Obraz literatury powszechnej 1896.*⁶⁵ — Marian Zdziechowski (rođ. 1861), koji je predavao i hrvatsku književnost na krakovskom sveučilištu i koji je zaslužan za osnutak Kluba Słowiańskiego u Krakovu 1901. i pokretanje njegova glasila *Świat słowiański* (1905—1914), bavio se znanstveno kao literarni historičar problematikom hrvatskoga narodnog preporoda, pisao je i o Stj. Radiću i hrvatskim političkim prilikama, dok su po našim časopisima izašli neki njegovi filozofski prilozi, napisi o poljskoj književnosti i komparatistički tekstovi s hrvatsko-poljskom tematikom; kako je Zdziechowski bio gorljiv katolik i protivnik modernizma, naši su ga Mladi cijenili kao filologa, ali napadali kao književnoga kritičara. I konačno, s prvim dedestljećem XX stoljeća započinje plodna djelatnost Tadeusza Stanisława Grabowskoga (rođ. 1881), od 1904. lektora hrvatskosrpskoga jezika na Jagiellońskom sveučilištu; kako je po godinama bio vršnjak Mladih, on će našu javnost izvješćivati o suvremenim poljskim književnicima, dok će Poljake monografijom *Liryka Mihovila Nikolića* (1906) i djelom *Współczesna Chorwacja* (I 1905, II 1908), u kojem uz prikaz borbe Starih i Mladih daje studije o Đalskome i Kranjčeviću, kao i nizom članaka, upoznati sa suvremenom hrvatskom literaturom; komparatističkog je karaktera njegova skica *Romantyzm polski wśród Słowian* (1910), gdje traga za poljskim utjecajem u hrvatskih književnika od I. Dorđića do M. Begovića. I na koncu, Grabowski je 1911. uspješno doktorirao u Beču tezom »Silvije Kranjčević und seine Dichtung«, što je bila prva u svijetu doktorska disertacija o Kranjčeviću.⁶⁶ O hrvatskoj literaturi pišu u Poljskoj u to doba, prema Benešiću, još Roman Zawiliński, Krystyna Zaleska i Jan Magiera,⁶⁷ sve pisci koji su upoznali hrvatsku sredinu, došli u dodir s našim piscima i tko bolje tko slabije naučili i naš jezik.

⁶⁴ Usp. Zdenka Markovčić, »Slavenska mislja Bronisława Grabowskoga«, *Današnja Poljska*, Zagreb 1948, str. 114—120; B. Klaić, »Bronisław Grabowski i Hrvati«, *Između jezikoslovlja i nauke o književnosti*, Zagreb 1972.

⁶⁵ Od 23 pisca slovenske, hrvatske i srpske književnosti XVI—XIX stoljeća, 15 ih je hrvatskih, i to: Š. Menčetić, Dž. Držić, N. Nalješković, S. Mišetić-Bobaljević, D. Zlatarić, I. Gundulić, V. Menčetić, P. Zrinski, F. K. Frankopan, S. Vraz, I. Mažuranić, P. Preradović, A. Senoa, J. E. Tomić, A. Harambašić.

⁶⁶ Usp. W. Kott, »Tadeusz Stanisław Grabowski (O devedesetoj obljetnici rođenja)«, *Croatia*, III/1972, str. 267—272.

⁶⁷ Usp. J. Benešić, »Hrvatsko-poljske prijateljske veze«, *Današnja Poljska*, str. 111. J. Magiera bio je u nas poznat po svojoj knjizi *Crtice iz poljske književnosti*, prev. P. M. Rakoš, Osijek, Izd. kluba hrvatskih umjetnika, 1911.

Prevodilačka djelatnost nije osobito živa. Najznačajniji joj je prilog svakako već spomenuti niz prijevoda u izdanju *Obraz literatury powszechnej* (1896), prevode se zatim i dalje Šenoa, Novak, Fran Mažuranić, a od suvremenih pisaca najviše Đalski i Vojnović. Vojnović je ujedno i jedini dramski autor koji je u tom razdoblju bio izvođen u Poljskoj; zanimljivo je spomenuti da je krakovska izvedba »Dubrovačke trilogije« 1910. u prijevodu Helene d'Abancourt bila prilično hladno primljena, dok je »Gospođa sa cuncokretom«, davana 1913. u Krakovu i Lavovu, doživjela mnogo veći uspjeh.⁶⁸

Kakav je bio rezultat tih međusobnih veza? U poljskoj sredini i dalje jača interes za Hrvatsku, njezinu kulturu i književnost, i to ne više samo za narodnu poeziju i poljske teme u hrvatskoj literaturi, već i za literaturu kao takvu. Naša će književnost doduše biti mnogo manje prisutna u Poljaka nego npr. u Čeha ili Slovaka, ali s otvaranjem lektorata hrvatskosrpskoga jezika u Krakovu, osnivanjem Slavenskoga kluba, pokretanjem njegova glasila, povećanim brojem međusobnih kontakata između hrvatskih i poljskih književnih i kulturnih radnika, uzajamnom suradnjom kulturnih institucija kao npr. krakovskoga i zagrebačkog kazališta, itd., utrti su u to doba toliki putovi prodoru hrvatske književnosti u Poljsku da će u međuratnom razdoblju — iznosim to više kao impresiju nego kao konstataciju — hrvatska književnost biti u Poljskoj podjednako nazočna kao i poljska u Hrvatskoj. O mjestu pak poljske literature u nas rečeno je već dovoljno. Moramo ipak zaključiti da je ona, s obzirom na svoju popularnost, ostavila malo traga u stvaranju naših književnika. Sienkiewicz npr., u nas uopće najprevođeniji strani pisac u to doba, ne nalazi nasljedovatelja u razdoblju kada je roman općenito u deklinaciji, te ćemo jedini njegov trag naći u tragediji Benešićeva brata Antuna *Petronij* (1907). Przybyszewski pak, kojega predstavnici hrvatskoga modernizma stavljaju uz bok najvećim svjetskim književnicima epohe, nametnuo se svojim stilom i svojim pogledima nizu mlađih već spomenutih književnika, no bila je to prolazna moda u stvaranju pisaca prolazne vrijednosti. Na posredničkom i književno-teorijskom planu Poljska je odigrala malu ulogu, osobito u usporedbi s Češkom.

**

Krivulja interesa za istočnoslavenske literature, što praktički znači za rusku književnost, bilježi u dvadeset godina HM stagnaciju i pad. Razlozi su tomu višestruki, a treba ih tražiti podjednako na političkome kao i na kulturnom i književnom planu.

⁶⁸ Usp. Włodzimierz Kot, »Dramat serbski i chorwacki na scenach polskich«, *Pamiętnik stowiański*, XIII/1963, str. 175—183.

Slavenska orijentacija hrvatske literature u drugoj polovici XIX st. bila je ne samo emocionalno već i politički obojena,⁸⁹ te npr. intenzivni rad na propagiranju ruskih realista nije bio vezan isključivo uz njihovu apsolutnu umjetničku vrijednost već i uz proruskiju orijentaciju stranke prava u 70-im i 80-im godinama, čiji će pristaše razviti snažnu i opsežnu prevodilačku djelatnost i u samim stranačkim glasilima i izvan njih.⁹⁰ Kad je 90-ih godina došlo do pasiviziranja ruske balkanske politike, slabe i političke veze s carskom Rusijom unatoč nastojanjima Stj. Radića, a ruska orijentacija ustupa u krugovima mlađega naraštaja mjesto češkoj, odnosno u pravaškim krugovima poljskoj.⁹¹ Kulturne veze s ruskom i uopće istočnoslavenskom sredinom, koje ni prije nisu bile naročito razvijene, i dalje su oskudne te se odvijaju pretežno na planu suradnje sveučilišnih nastavnika i akademika, a ne sveučilišne mladeži, književnih krugova ili kulturnih institucija, kao što je bio slučaj sa zapadnoslavenskim sredinama. I konačno, u razdoblju koje predstavlja »dezintegraciju realizma«,⁹² ruska je književnost u evropskim okvirima u stanovitoj stagnaciji te i sama prima pobude sa Zapada, pa je razumljivo da će i interes naših književnih krugova biti usmjeren prvenstveno na zapadnoevropske književnosti, odnosno na one slavenske koje su nam kao posrednice mogle pružiti pomoć u tom procesu otvaranja prema Zapadu, a to su bile prije svega zapadnoslavenske literature, konkretno najviše češka.

*

Te općenite konstatacije ipak ne znače da zanimanje za rusku književnost opada, dapače, devedesete će godine u mnogočem donijeti plodove rada u prethodnim decenijama, čitava će prva faza Moderne makar deklarativno stavljati rusku literaturu u prvi plan, a broj prijevoda s ruskoga ostat će i dalje na čelu liste slavenskih književnosti. Međutim, sve to ne mijenja opću sliku stvarne situacije ni činjenicu da je ruska književnost izgubila svoje središnje mjesto u hrvatskom književnom životu. Tako npr. podatak da sredinom devedesetih godina i na smjeni stoljećâ dobivamo niz ozbiljnih studija i sintetskih prikaza ruske književnosti iz pera M. Sre-

⁸⁹ Usp. rad spomenut u op. 2.

⁹⁰ U dokaz tomu možemo navesti činjenicu da je u tom razdoblju ruska književnost bila mnogo više prevedena u Hrvata nego u Slovenaca i Srba, bar prema podacima kojima raspolazem.

⁹¹ Usporedimo npr. prevodilačku djelatnost Harambašića 80-ih godina, kada prevodi ruske i ukrajinske pisce, i na smjeni stoljećâ, kada prevodi Poljake.

⁹² Usp. A. Flaker, »Nacrt za periodizaciju novije hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, XI/1967, br. 3.

pela, V. Jagića, A. Radića,⁹³ da se od pisaca kao što su Puškin (1899) ili Turgenjev (1893—1901) javljaju već izabrana djela, a u vezi s time i prve komparativne studije o njima,⁹⁴ da izlaze hrestomatije i antologije u kojima ruska književnost ima dominantno mjesto⁹⁵ — predstavlja samo logičan završetak jednoga ranijeg procesa. Isto tako ne smijemo doslovno shvatiti ni deklarativne istupe Mladih kada u prvim svojim glasilima propagiraju slavenske književnosti na čelu s ruskom, jer znamo da su oni ipak bili literarno orijentirani prvenstveno prema Zapadu. I konačno, ni sam apsolutno najveći broj prijevoda iz ruske književnosti ne znači mnogo, jer je u opadanju prema prethodnomu razdoblju, dok su prijevodi iz češke ili poljske literature u porastu, da i ne govorimo o prijevodima iz francuske ili skandinavskih književnosti. Najuočljivija je međutim promjena u broju i karakteru napisâ o ruskoj književnosti, osobito onih u podliscima tadanjih časopisa, koji su uvijek najbolje mjerilo za puls literarnoga života. Ne bih se stoga mogla složiti s uopćenom tvrdnjom R. Lalića u *Enciklopediji Jugoslavije* da koncem XIX i početkom XX st. »rusko-jugoslovenske književne i kulturne veze ne samo što nisu oslabile nego su, naprotiv, i ojačale«,⁹⁶ a takvu je konstataciju iznio još prije N. I. Kravcov,⁹⁷ jer se ona ne bi mogla primijeniti na hrvatsku sredinu, što je u nekoliko navrata i na nekoliko mjesta u svojim komparativnim raspravama istaknuo i J. Badalić, najbolji naš poznavalac hrvatsko-ruskih književnih veza.⁹⁸

Takva situacija rezultat je dijelom i činjenice da za rusku literaturu nemamo u razdoblju Moderne onako aktivnih posrednika kao prije ili kao što ih imamo npr. za zapadnoslavenske književnosti. Prvi ruski lektor na zagrebačkom sveučilištu i neumorni propagator ruske književnosti u Hrvatskoj i Sloveniji F. Celestin i

⁹³ M. Šrepel, *Ruski pripovjedači*, Zagreb 1893; V. Jagić, *Ruska književnost u osamnaestom stoljeću*, Zagreb 1894; A. Radić, »Prijegled ruske književnosti«, u: *Čitanka iz slavenske i mađarske književnosti*, Zagreb 1896.

⁹⁴ M. Šrepel, »Puškin i hrvatska književnost«, *Ljetopis JAZU* za god. 1898; idem, »O Aleksandru Puškinu«, u: *Puškinova izabrana djela u hrvatskoj knjizi*, Zagreb 1899; V. Jagić, A. S. Puškin u južnoslavjanskih literaturah, St. Petersburg 1899; T. Maretić, »I. S. Turgenjev u hrvatskim i srpskim prijevodima«, *Rad JAZU* 157, 1904.

⁹⁵ Npr. već često spominjana Maretićeva *Čitanka iz slavenske i mađarske književnosti* (1896) ili antologija I. Trnskoga *Iz slavenske rodbine* (1904), u kojoj su od ukupno 77 pjesama 42 ruske.

⁹⁶ Sv. 7, 1968, str. 475.

⁹⁷ N. I. Kravcov, »Russko-jugoslavskie literaturnye svjazi«, u: *Obščestvenno-političeskie i kulturnye svjazi narodov SSSR i Jugoslavii*, AN SSSR, Institut slavjanovedenija, Moskva 1957, str. 251.

⁹⁸ Usp. *Ruska lirika*, Zagreb 1939, str. 24, *Rusko-hrvatske književne studije*, Zagreb 1972, str. 202,356.

prvi i najplodniji prevodilac Turgenjeva J. Miškatović umiru početkom 90-ih godina, Lovrenčević, Harambašić i dr. prevode sada više poljske nego ruske pisce, M. Šrepel se nakon 1900. uglavnom prestaje baviti slavenskom problematikom, itd., dok u redovima Mladih imamo relativno malo dobrih znalaca ruskoga jezika, a i ti su se malobrojni uglavnom okrenuli zapadnoslavenskim književnostima, kao Stj. Radić, Drechsler-Vodnik, Benešić, Zdenka Marković, S. Musulin i dr. No dok bi se prevodilaca još i našlo — u to doba počinje npr. već intenzivna djelatnost jednoga od naših uopće najboljih radnika na tom polju, Ise Velikanovića — dopisnikâ koji bi izvješćivali o ruskom književnom i kulturnom životu, bilo je gotovo nemoguće pronaći, budući da je vrlo malen broj naših ljudi uopće dospio do Rusije, a ako bi i dospjeli, boravili su tamo kratko,⁹⁹ dok među samim Rusima nije bilo zainteresiranih za tu vrst suradnje; i tako smo npr. iz Praga ili Krakova dobivale žive izvještaje iz pera hrvatskih ili tamošnjih autora, prilagođene našim interesima i publici, dok smo vijesti o ruskoj književnosti preuzimali iz nekoliko tradicionalnih ruskih revija, ili posredstvom francuskih (npr. Kranjčević u *Nadi*) odnosno austrijskih, njemačkih kao i zapadnoslavenskih listova (u glasilima modernistâ), čime su se te vijesti svodile na šture i često slučajne informacije, u kojima su ponekad bili zabilježeni periferni, a propušteni važni događaji.

Posljedica je da se s ruskom književnosti u to doba upoznajemo uglavnom posredno, pa je razumljivo da će naš interes biti i dalje upravljen prvenstveno na ruske realiste, dok će se od modernih autora prevoditi oni pisci koje propagiraju časopisi što nam služe kao posrednici, dapače, prevodit će se vrlo često ona ista djela kao u dotičnim časopisima, odnosno izbor iz njih.¹⁰⁰ Kao jednu od negativnih posljedica takva stanja spomenimo gotovo potpunu odsutnost prijevodâ iz suvremene ruske poezije; doduše, u doba kada su se pred prevodioce stavljali teži zadaci nego prije pa se više nije dopuštalo prekrajanje pjesama po prevodiočevu nahođenju,¹⁰¹ broj će se pjesničkih prijeвода sniziti i u svijetu, pa ćemo tako i mi prevoditi vrlo malo, ali ipak nešto, iz češke ili poljske suvre-

⁹⁹ Iznimkom je Krunoslav Heruc, knjižar i nakladnik u Petrogradu, koji je u 90-im godinama povremeno slao izvještaje našim časopisima, no poslije zbog prezaposlenosti prestao sa suradnjom.

¹⁰⁰ Dovoljno je usporediti nekoliko istih godišta domaćih i stranih časopisa da dobijemo dokaze za tu tvrdnju; sama sam prikupila takve dokaze uspoređujući bečki časopis *Die Zeit* i prašku *Moderní revue* na smjeni stoljeća s ondašnjim našim modernističkim glasilima.

¹⁰¹ U nas je po takvim slobodama poznat osobito Trnski, ali stanovite često prevelike slobode uzimaju sebi i Milaković i Harambašić.

mene poezije, koje upoznajemo na izvoru, ali praktički ništa iz ruske suvremene poezije, koju upoznajemo pretežno putem tuđih prijevoda.

S kojim se dakle djelima odnosno piscima ruske književnosti upoznajemo u tih dvadesetak godina HM?

Tu su u prvom redu ruski romantičari, osobito A. S. Puškin, čija je 100. obljetnica rođenja izazvala obnovu interesa za nj. Uz niz prigodnih napisa (14), svečanih akademija i sl. valja istaknuti kao najveći pothvat izdanje zbornika *Puškinova djela u hrvatskoj knjizi* (Matica hrvatska 1899) s već spomenutom Šrepelovom studijom, koja, uz Jagićevu raspravu izdanu iste godine u Petrogradu,¹⁰² daje solidne temelje svim daljnjim proučavanjima o sudbini Puškina u Hrvatskoj.¹⁰³ Spomenimo da je uz samu obljetnicu ispjevano i nekoliko pjesama posvećenih Puškinu,¹⁰⁴ a vjerojatno je tada napisana i tragedija Vj. Košćevića »Puškinova smrt«, prikazivana tek 1903. Nakon same proslave interes za Puškina naglo jenjava, o njemu se više interesa, uz izuzetak D. Domjanića, koji se početkom stoljeća logiji I. Trnskoga *Iz slavenske rodbine* (1904) plod je ranijega prevodilačkog rada. Među predstavnicima HM Puškin ne pobuđuje više interes, uz izuzetak D. Domjanića, koji se početkom stoljeća zanosi ruskom lirikom, a u pjesmama »Spominjanje« (1905) i »Stepa« (1907) stoji i pod očitim utjecajem Puškinovih pjesama.¹⁰⁵ — Ljermontov, koji se u Hrvatskoj počeo prevoditi tek oko 1870. i bio manje i nesustavnije preveden nego u Srba i Slovenaca, ostaje i dalje u nas u sjeni Puškinovoj; ipak neki najbolji dotadanji prijevodi okupljeni su u Maretićevoj *Čitanci* (1896) i u zbirci prijevoda Trnskoga (1904), a u omladinskim i provincijskim listovima objavljuje se i nekoliko novih prevodilačkih pokušaja. Odras Ljermontova nalazimo u to doba i u Galovićevoj jednočinci »Tamara«, napisanoj 1906, a objavljenoj i prikazivanoj u zagrebačkom kazalištu god. 1907.¹⁰⁶

Ostali se ruski pjesnici prevode još manje od velikih romantičarskih prvaka. Jedini značajniji prevodilački pothvat jest Harambašićev prijevod Njekrasovljeve poeme *Komu je dobro u Rusiji*

¹⁰² V. op. 94.

¹⁰³ Tim pitanjem bavio se poslije najviše J. Badalić, osobito o 100. obljetnici pjesnikove smrti god. 1937.

¹⁰⁴ I. Trnski »Uspomeni Puškinovoj«, J. Hranilović »Sjeni Aleksandra Puškina«, A. Harambašić »Aleksandru Puškinu«.

¹⁰⁵ Usp. J. Badalić, *Rusko-hrvatske književne studije*, Zagreb 1972, str. 202—203. Zanimljivo je da će čitanje Puškina navesti i mladeg Galovića da 1907. u pjesmi »Souvenir« stavi dva ista Puškinova stiha za moto kao i prije Domjanić.

¹⁰⁶ Opširnije je o Ljermontovu u Hrvatskoj, u povodu 150. obljetnice pjesnikova rođenja, pisao J. Badalić, usp. *ibidem*, str. 215—221.

(1905), a i u antologiji Trnskoga Njekrasov je dobro zastupan.¹⁰⁷ Uz još nekoliko rasutih prijevoda Njekrasova i Koljčova (od kojega i Trnski donosi 9 pjesama), nekoliko srpskih prijevoda u Marjanovićeve *Zvonu* (Tjutčev, Aleksej K. Tolstoj) i nekoliko prijevoda u omladinskom *Pobratimu* — među kojima i jedna pjesma Merežkovskoga, ujedno i jedina pjesma ruskih simbolista prevedena do 1914. u Hrvatskoj — ruska se poezija u nas uopće ne prevodi.

Razlozi takvu opadanju interesa za rusku liriku bez sumnje su višestruki. Pokušavajući da objasni tu »obamrlost«, koja će se produžiti i nakon Moderne, J. Badalić u svojem članku »Rusko lirsko pjesništvo u hrvatskoj književnosti« konstatira:

»S nastupom našeg vijeka, devetstotih godina, kad se rađa naša Moderna i upravlja poglede nove književne generacije skoro isključivo na evropski Sjever i Zapad, jenjava interes naših prevodilaca za rusku liriku skoro do potpune obamrlosti. I što je još preostalo od našeg interesa za književni slavenski Istok, troši se skoro isključivo na prevođenje klasične ili moderne ruske proze.«¹⁰⁸

Iako je taj Badalićev zaključak točan i pogađa u samu srž problema, tj. opadanje interesa za rusku književnost u cjelini, ipak ga moramo unekoliko nadopuniti. Jedan je od razloga u tom što su naše veze s Rusijom bile nakon ilirizma gotovo uvijek jednostrane, osobni dodiri rijetki pa nije bilo ni redovnog praćenja ruskoga književnog života, što se osobito odrazilo na planu poezije, i to ne tek »s nastupom našeg vijeka«, već i mnogo prije. Tako npr. Domjanić čitajući ruske pjesnike i »otkrivši« Nadsona (1862—1887) prevodi 1912. jednu njegovu pjesmu¹⁰⁹ i iste godine objavljuje u *Savremeniku* topao komemorativni članak uz 25. obljetnicu smrti, gdje žali što su u školi »gurali« u njih »njemačke mudrosti«, a nitko ih nije upozorio na blisku rusku literaturu, pa je tako i Nadson u nas »gotovo sasvim nepoznat, možda zato jer je Slaven«.¹¹⁰ Slučaj Nadsona — svojedobno u Rusiji najpopularnijega suvremenog pjesnika, jedinoga od predsymbolista koji je uspio osvojiti široke krugove čitalaca i doseći visinu naklada koje će premašiti tek Majakovski,¹¹¹ pjesnika koji je svojom tematikom bio blizu Starima, dok je svojim izrazom bio dovoljno moderan da ga prihvate Mladi — odabrala

¹⁰⁷ Pri tom je jedna od 4 prevedene pjesme, »Seljačkom slnu«, ne samo lokalizirana kao u 1. izdanju prijevoda 1874. već joj je sada i naslov »Hrvatskome seljačkom slnu«! Usp. J. Badalić, *Ruska lirika od Puškina do naših dana*, Zagreb 1939, str. 26—28; isti, »Nikolaj A. Njekrasov kod Hrvata«, *Narodni list*, II/1946, br. 465.

¹⁰⁸ Usp. J. Badalić, »Rusko lirsko pjesništvo u hrvatskoj književnosti«, *Ruska lirika od Puškina do naših dana*, Zagreb 1939, str. 24.

¹⁰⁹ »Melodija«, *Bosanska vila*, XVII/1912, str. 117.

¹¹⁰ Usp. *Savremenik*, VII/1912, str. 331.

¹¹¹ Usp. W. Lettenbauer, *Russische Literaturgeschichte*, Wiesbaden 1958, str. 220.

sam kao upravo evidentan dokaz činjenice da mi stvarno nismo bili u toku ruskoga književnoga života kad je čak i svojedobno najpopularniji ruski pjesnik uspio u nas ostati neprisutan.¹¹² Drugi pak razlog, koji nam doduše ne može protumačiti pomanjkanje interesa za rusku liriku, ali nam može objasniti opadanje prevodilačke djelatnosti, općenite je naravi i vrijedi za sve literature, a ne samo za rusku. Razdoblje Moderne vrlo je oskudno u pjesničkim prijevodima — stari se prevodioci povlače, a među pjesnicima Moderne neće se još u to doba naći marljivih nasljednika, pa će se tako tih godina sveukupna prevodilačka aktivnost razvijati u znaku prozne književnosti.¹¹³ Da još jednom citiramo Badalića: »... što je ostalo od našeg interesa za književni slavenski Istok, troši se skoro isključivo na prevođenje klasične ili moderne ruske proze.«

O predstavnicima klasične ruske proze i njihovoj sudbini u Hrvatskoj pisano je u nas dosta,¹¹⁴ a sintetske studije prof. Badalića o Puškinu, Ljermontovu, Gogolju, Bjelinskome, Dostojevskom i Tolstoju postale su i lako pristupačne u hrvatskom izdanju njegovih *Rusko-hrvatskih književnih studija* (1972). Osvrnut ću se zato samo ovlaš na rezultate njegovih istraživanja s obzirom na razdoblje Moderne i popuniti ih podacima za pisce koje on posebno ne obrađuje. No prije nego što prijeđemo na pojedine književnike, napomenimo da su njihovu boljem upoznavanju u razdoblju HM pridonijela, uz već postojeće i nove prijevode, dva književno-povijesna izdanja Matice hrvatske: knjiga članaka i rasprava M. Šrepela *Ruski pripovjedači*, 1894, i prijevod *Povijesti novije ruske književnosti* A. M. Skabičevskoga, 1907.

Gogolj se još uvijek prevodi (uglavnom sitnije stvari ili novi prijevodi već prevedenih djela), Nehajev objavljuje 1902. u sarajevskoj *Nadi* vrlo dobru ocjenu Gogoljeva stvaralaštva, a uz 100. obljetnicu rođenja izlazi 1909. niz kraćih i dužih napisa, od kojih neki

¹¹² Iako M. Šrepel još 1894, govoreći o Garšinu, piše da su on i Nadson dvije najsajnije zvijezde na ruskom literarnom nebu (*Ruski pripovjedači*, str. 236), to je možda pobudilo samo M. Sabića da prevede jednu Nadsonovu pjesmu (»Oh zašto?...«, *Prosvjeta*, II/1894), pa će Domjanić tek 1912. ponovno otkriti Nadsona. Spomenuta su dva prijevoda jedini u hrvatskoj literaturi do 1914, dok je u Srba bio obilno preveden (do 1914. objavljeno je, prema *Bibliografiji* Leksikografskog zavoda, 25 prijevoda), a među prevodiocima našli su se i Dučić i Šantić.

¹¹³ Time možemo ujedno protumačiti da se u nas prevodi Garšin, a ne prevodi se Nadson, kao i da se od prve generacije ruskih simbolista upoznajemo jedino s nekim proznim tekstovima Zinaide Hippus i Merežkovskoga, ali ni s jednom pjesmom Brjusova ili Baljmonta.

¹¹⁴ Bibliografski pregled literature o vezama jugoslavenskih književnosti s ruskom književnošću XIX st. dao je A. Flaker (koji se i sam dosta bavio tom problematikom) u knjizi *Ruski klasici XIX stoljeća*, Zagreb 1965, str. 265—269.

imaju i karakter studija; u cjelini uzev, interes za nj ipak nema većeg značenja, a prema Badaliću, ni odraza u hrvatskih pisaca toga razdoblja.¹¹⁵ — Gončarov i Saltikov-Ščedrin prevode se malo, uglavnom kraće stvari, a i piše se o njima pretežno usputno; uz 100. obljetnicu rođenja Gončarova i Gercena izašlo je 1912. nekoliko napisa, među njima i studiozni prikazi Milice Bogdanović u *Savremenuku*. — Interes za Dostojevskoga, jak od sredine 80-ih do sredine 90-ih godina, kada su bila prevedena gotovo sva njegova djela, dolazi sada u drugu fazu, koja će potrajati kroz čitavo razdoblje Moderne te predstavlja, prema Badaliću, »doba gotovo potpune stagnacije u prevođenju«,¹¹⁶ a dodala bih i u općenitom zanimanju za nj. O Dostojevskom se piše malo i uglavnom usputno (kao npr. uz izvedbe francuskih dramatizacija »Zločina i kazne« 1906. i »Braće Karamazovih« 1912),¹¹⁷ jedini studiozniji članak posvećen je njegovim političkim pogledima,¹¹⁸ a ne književnom radu, pa čak i 25. obljetnica smrti prolazi praktički nezapažena. Kako se i ime Dostojevskoga relativno rijetko spominje, slažem se s prof. Badalićem da je Marjanovićevo mišljenje kako je i naša »Moderna« u neku ruku krštena Dostojevskim »više nego sporno.«¹¹⁹ Doduše, odražâ Dostojevskoga i njegovih djela nalazimo u Kranjčevićevoj poeziji iz tih godina (npr. »Vizija«, »Posljednji Adam«, i dr.),¹²⁰ lik Raskoljnikova djelovao je na buntovničko raspoloženje Mladih, ali poniranju u »unutarnji, duševni svijet«, koje spominje Marjanović, uče se oni više u Bourgeta nego u Dostojevskoga, koji u to doba i u evropskim okvirima djeluje prvenstveno na mislioce (npr. na Nietzschea), dok je u širim krugovima još uvijek pisac poniženih

¹¹⁵ Utjecaj Gogoljeva *Revizora* na Derenčinovu *Ladanjsku opoziciju* 1896. ili utjecaj Gogolja na Harambašićeve pripovijesti, što sve spominje N. I. Kravcov (op. cit., str. 287), nema u hrvatskoj književnosti ni izdaleka ono značenje kakvo Kravcov nalazi u Srba i Slovenaca (Domanović, Kočić, Nušić, Aškerc, Cankar i dr., usp. *ibidem*).

¹¹⁶ Prevedene su 2 pripovijesti, a 1903. upustio se Velikanović u izdavanje još neprevedenih djela, ali je zastao već s 1. sveskom na *Braći Karamazovima*.

¹¹⁷ Interesantno je da upravo 1912. Nehajev piše svoju studiju o Hamletu, gdje iznosi paralele Shakespeare ~ Dostojevski, objavljenu tek 1915, kada u nas započinje novi val interesa za Dostojevskoga. Tek s tom studijom prodire Nehajev u bit Dostojevskoga, dok će raniji često spominjani odrazi Dostojevskoga na njegovo stvaranje (usp. Ana Marija Beškerc, »Nehajev i Dostojevski«, *Mogućnosti*, XV/1968, br. 9—10, str. 1200—1215) biti više površinsko-tematski.

¹¹⁸ *Historicus* (tj. M. Prelog), »Dostojevski u političkim spisima«, *Savremeničnik*, VI/1911, br. 9—12.

¹¹⁹ Usp. *Rusko-hrvatske književne studije*, str. 357.

¹²⁰ Usp. E. Štampar, »Odjek ruske revolucije 1905. na Kranjčevića«, *Slavistična revija*, XI/1958, br. 1—2; J. Badalić, op. cit., str. 368—381.

nim napisima što su tih godina bili posvećeni Tolstoju; pisali su o njemu predstavnici raznih generacija i pogleda, od J. Pasarića ili J. Čedomila do Marjanovića ili Nehajeva, od književnih i kazališnih kritičara do pedagoga, filozofa i historičara, a sami napisi variraju od kazališnih recenzija i sitnih bilježaka, u kojima se registrira pojava svakoga iole značajnijeg Tolstojeva rada, do ozbiljnih prikaza ili studija, koje se uglavnom javljaju nakon 1906, kad je stvaralački opus piščev već završen (Deželić 1906, Pasarić, Prelog 1908, Maretić 1910, Petronijević 1914). Zajednička je pak oznaka svih tih napisa (od kojih su mnogi vezani uz komemoraciju Tolstojeve 80. obljetnice 1908. i smrti 1910) pozitivan stav prema velikomu književniku, a suzdržan prema pedagogu i ideologu. O popularnosti pisca svjedoči odjek njegove smrti, koja je označena nizom svečanih komemorativnih akademija u Zagrebu i drugim mjestima i obilježena u poeziji prigodnom odom »Vox clamans« Ive Vojnovića, dok je u malom gradiću Selcima na otoku Braču Tolstojev imenom nazvan gradski park, u kojem je 1913. podignut piscu i spomenik, prvi na svijetu. Takva prisutnost pisca u duhovnoj atmosferi jedne sredine morala je ostaviti traga i među njezinim stvaraocima; na književnom planu odrazi su međutim manje značajni i svode se na utjecaj Tolstojeve drame »Vlast tmine« u dramskom stvaralaštvu S. Tucića, F. Hrčića, F. Galovića, Adele Miličinović, J. Kosora, dok je Tolstojeva ideologija našla odraza u drami »Prokletstvo« Andrije Milčinovića i Milana Ogrizovića i, što je još značajnije, u ideologiji vođa hrvatske seljačke stranke, braće Antuna i Stjepana Radića.¹²⁶

Uz klasike ruskoga realizma prevode se u 90-im godinama i na smjeni stoljeća i pisci mlađe generacije, rođeni između 1850. i 1860, kao Barancević, Korolenko,¹²⁷ Potapenko, Mamin-Sibirjak, Nemirović-Dančenko, Garšin, Čehov i dr., a prijevodi izlaze uglavnom u periodičnom tisku, ali i u samostalnim izdanjima.¹²⁸ Svi su ti pisci bili dobro primljeni i kod Starih i kod Mladih i kod čitalaca, o svima se njima ponešto pisalo, ali jači su interes u redovima modernista izazvali jedino Vsevolod Garšin i A. P. Čehov. Prvi je dođuše već mrtav prije početka same Moderne, i ruska mu je kao i naša starija kritika već bila odala sva priznanja,¹²⁹ no njegova tragična sudbina, tematika njegovih pripovijedaka kao i izraz, koji

¹²⁶ Usp. J. Badalić, *op. cit.*, str. 406—423. Pitanje Tolstojeva utjecaja na niz ostalih pisaca, koje Badalić uglavnom samo nabacuje, mislim da nije tako uvjerljivo, pa tih pisaca ovdje ne navodim.

¹²⁷ V. G. Korolenko posjetio je god. 1907. Hrvatsku. Usp. Kravcov, *op. cit.*, str. 286.

¹²⁸ Npr. I. N. Potapenko, *Izabrane pripoviesti*, 1895, *Niz novijih pripoviesti ruskih*, 1896, Čehov, *Izabrane pripoviesti*, 1905, da spomenemo samo izdanja Matice hrvatske.

¹²⁹ Usp. M. Šrepel, *Ruski pripovjedači*.

nadilazi okvire realizma, daju mu u okviru srednjoevropske pa i naše Moderne izuzetno mjesto na smjeni stoljeća.¹³⁰ — Čehov je bio također mnogo preveden u posljednjem deceniju XIX i početkom XX stoljeća. On je jedan od onih pisaca koje su prihvaćale sve književne grupacije, ali o njem se malo piše; osim kratkih bilježaka i mnogobrojnih nekrologa nemamo, izuzev predgovor *Izabranim pripoviestima* 1905, nijednoga dužeg napisa, pa čak i 50. obljetnica rođenja prolazi nezapažena. U Hrvatskom narodnom kazalištu izvode se dvije šale u jednom činu (»Medvjed« 1897. i »Uprosi« 1902), drama u 1 činu »Labuđi pjev« (1902) i »Ujak Vanja« (1902).¹³¹ Mada Čehovljeva sudbina kod nas još čeka na istraživača, nesumnjivo je da će Čehov, kao i Dostojevski, biti ispravno doživljen tek nakon rata, pri čem su veliku ulogu odigrala gostovanja MHAT-a.

Za razliku od Čehova, generacija proznih i dramskih pisaca koja u književnost ulazi 90-ih godina, jače nameće svoju prisutnost. Među njima u 1. fazi Moderne najveći interes pobuđuje Gorki, a u drugoj Andrejev. Uspon Gorkoga u nas je upravo vrtoglav — 1900. izlaze prvi kraći prijevodi, sljedeće je godine već objavljen *Foma Gordejev*, 1903. izvode se drame »Na dnu« i *Malomještani*, a 1906. izlaze *Izabrane pripoviesti* u izdanju Maticе hrvatske, da dalje ne nabrajamo; o Gorkom se tih godina mnogo i piše te od prvih vijesti o njem 1899. i napisá koje su sljedećih godina objavljaljivali uz druge i pisci tako različitih pogleda kao Kranjčević, Marjanović ili Dežman, njegova popularnost stalno raste. Nakon revolucije 1905, koja znači preokret u stvaranju Gorkoga, interes za nj slabi u krugovima modernistá, a i dalje raste u redovima revolucionarno orijentirane najmlađe generacije tzv. nacionalističke omladine, kojoj su pripadali i Čerina i Cesarec.¹³² Treba također istaknuti da je Gorki nakon Turgenjeva ostavio najviše traga u stvaranju hrvatskih književnika, najviše između dva rata, dok je u doba Moderne izravno utjecao na Josipa Kosora, a stanovitih odraza nalazi Badalić i u djelima D. Šimunovića i Ivana Kozarca.¹³³ Kad je nakon 1905. prvi val interesa za Gorkoga popustio, a tržište bilo već unekoliko saturirano njegovim prijevodima, zamijenit će ga u popularnosti Leonid Andrejev. Oko 90 prijevoda objavljenih u rasponu od 1903. do 1914, od čega 4 u obliku knjige,¹³⁴ dok su

¹³⁰ Usp. članak M. Perkovića uz 50. obljetnicu rođenja objavljen u modernističkom *Lovoru* 1905.

¹³¹ Usp. S. Batušić, »Ruski repertoar na zagrebačkoj pozornici«, *Hrvatsko kolo*, I/1948, br. 3, str. 585—618.

¹³² Njima on »lebdi pred očima kao ideal čovjeka i književnika« i stoji njihovim »težnjama najbliže od svih ostalih savremenih književnika« (*Val*, I/1911).

¹³³ Usp. »Maksim Gorki u hrvatskoj književnosti«, *op. cit.*, str. 435—457.

¹³⁴ Usp. A. M. Bešker, »Bibliografski pregled prijevoda L. N. Andrejeva kod jugoslavenskih naroda«, *Croatica*, III/1972, str. 275 i d.

neke pripovijesti bile prevedene i objavljene po nekoliko puta, dvije izvođene drame («Život čovjeka» 1908, »K zvijezdama« 1910), niz većinom kraćih prikaza, ali i nekoliko dužih napisa (npr. J. Pasarić u *Savremeniku* 1910), mislim da dovoljno govore i sami za sebe i ukazuju na potrebu jedne studije o njegovoj sudbini u nas, gdje bi se sigurno našlo i dosta Andrejevljevih odraza u književnom stvaralaštvu hrvatskih ekspresionista. — Od ostalih suvremenih pisaca spomenimo da se prevode još Z. Hippius, Merežkovski,¹³⁵ Ćirikov,¹³⁶ ali jači su interes od njih, sudeći po napisima i još više po usputnim napomenama, bili izazvali koncem 90-ih godina Sologub i oko 1910. Arcibašev, iako se u Hrvatskoj prevode malo ili nikako.

Mada u cijelosti uzevši ne možemo biti u potpunosti zadovoljni ni praćenjem ni prevođenjem ruske književnosti, ako je i pisano i prevođeno mnogo, činjenica koja najviše zabrinjuje, i čije će se posljedice osjetiti osobito nakon rata, jest da interes za rusku književnost opada u mlađe generacije i da će se iz njezinih redova razviti tek malobrojni posrednici za literaturu najvećega slavenskog naroda. Uzrok tomu moramo tražiti ne samo u stanovitoj deklinaciji ruske literature u evropskim okvirima već i u dezinteresiranosti ruske sredine za hrvatsku književnost i Hrvatsku uopće. Na političkom planu došlo je to do izražaja u neuspjelim pokušajima Stj. Radića da za svoju politiku dobije podršku u Rusiji, ma da je on sam i dalje ostajao rusofil, na znanstvenome u tom što je među ruskim slavistima bilo manje znalaca hrvatske književnosti no u doba Preporoda,¹³⁷ a na književnome u tom što ruski književnici nisu pokazivali čak ni profesionalnog interesa za hrvatsku sredinu.¹³⁸

I tako se hrvatski pisci, prema bibliografiji J. Badalića,¹³⁹ u

¹³⁵ *Petar Veliki i Aleksej*, prev. J. Pasarić, Zagreb 1912, *Julijan Apostata*, *posljednji Helen na prijestolju rimskih cezara*, Zagreb 1913.

¹³⁶ Usp. J. Badalić, »Jevgenij N. Ćirikov u hrvatskoj književnosti«, *Hrvatska revija*, V/1932, br. 5.

¹³⁷ Djelomičnu krivnju za takvu situaciju snosi svakako V. Jagić, koji je za hrvatsku književnost učinio relativno mnogo manje nego drugi slavisti za svoje nacionalne književnosti, iako su ostali sigurno imali neusporedivo manje pogodne uvjete od Jagića.

¹³⁸ Tako npr. kad su pokretači časopisa *Mladost* u svojoj mladenačkoj zanesenosti poslali pozive za suradnju nizu istaknutih evropskih pisaca, dobili su pozitivne odgovore i od jednog Zole ili Lemaitrea, ali ni od jednog predstavnika ruske literature — izuzev slikara Vereščagina. Usp. rad spomenut u op. 12.

¹³⁹ J. Badalić, »Hrvatsko književno stvaralaštvo u ruskoj književnosti«, *Moćnost*, XV/1968, br. 9—10, str. 1155—1173; »Bibliografski obzor ruskih prijevoda književnoga stvaralaštva jugoslavenskih naroda«, *ibid.*, str. 1173—1199. Bibliografija svakako nije potpuna, jer i sama imam nekoliko podataka koji u njoj nisu sadržani, ali je ipak dovoljno iscrpna da se dobije općenita slika.

razdoblju od 20 godina koje nas zanimaju, prevode malo, čak manje nego prije, a prijevodi izlaze po časopisima slavjanofilskoga karaktera, pa mada hrvatski pisci više nisu bili odreda Srbi kao u Gerbeljovoj antologiji iz 1871,¹⁴⁰ poneki ipak upadne među srpske pjesnike. Za bolje poznavanje hrvatske literature zaslužan je osobito Krunoslav Heruc, već spomenuti knjižar i nakladnik iz Petrograda, važan posrednik između hrvatske i ruske sredine i izdavač hrvatskih pisaca, npr. Đalskoga. Među slavistima toga razdoblja treba istaknuti kijevski krug, gdje 1899. izlaze *Očerki istorii serbo-horvatskoj literatury* A. Stepovića i 1909. *Istorija serbo-horvatskoj literatury* T. Florinskoga, dok M. P. Petrovski, koji je dosta prevodio iz hrvatske književnosti (narodnu poeziju, Šenou i Đalskoga, prije Preradovića i Mažuranića), a bio je i u kontaktu s M. Šrepeškom, objavljuje 1901. u Kazanju studiju o Hektoroviću. Ukratko, od prozaika se intenzivnije prevodi jedino Đalski,¹⁴¹ a izbor pjesnika u prijevodima N. N. Lovića u *Slavjanskim izvjestijima* 1908—1910. prilično je šaren (hrvatski, Vraz, Zahar, Ciraki, Arnold, Kranjčević, M. Nikolić). O hrvatskoj se književnosti izvješćuje malo i usputno, pa dok će se 1906. pojaviti već i antologija ruskih prijevoda slovenske poezije, a 1912. u prijevodu *Obzor istorii serbskoj literatury* P. Popovića, hrvatska literatura praktički neće biti ni prikazima ni prijevodima zastupana u zbornicima *Slavjanske poety* S. V. Stejna 1908.¹⁴² ili *Rossija i Slavjane* 1913.

Kraj takva slaba interesa jasno je da ne možemo tražiti ni odraza hrvatske književnosti u ruskih pisaca niti govoriti o njezinoj pravoj prisutnosti u ruskoj sredini. Kako su glavne akcije na zbližavanju slavenskih književnosti i kultura bile u rukama slavjanofilâ, razumljivo je da je u redovima starije generacije vladao interes prvenstveno za ilirske ideje, a u redovima mlađe za Strossmayerove (njegov jubilej bio je 1898. proslavljen u Kijevu),¹⁴³ dok je sama hrvatska književnost bila zadugo zapostavljena ili poistovjećivana sa srpskom, te će tek u proteklom deceniju našega stoljeća doći do definitivnoga razrješenja nespornostima koji su čitavo jedno stoljeće zamućivali hrvatsko-ruske literarne odnose.

¹⁴⁰ *Poezija slavjan*, IV; usp. J. Badalić, op. cit., str. 1158—59, 1172—73.

¹⁴¹ Uz Badalićevu bibliografiju usp. brošuru *Spisok vsego (?) napečatannago M. P. Petrovskim* (s. a., s. l.), pod br. 107, 109, 110, 111, 112, 122.

¹⁴² »Tako je prevodio izabrane pjesme Srba: Zmaja Jovana Jovanovića, Jovana i Vojislava Ilića, Jovana Dučića, Alekse Šantića, Knjaza Nikole Crnogorskoga; Hrvata: Preradovića; Slovenaca: Antona Aškercera i Otona Zupaničića. Značajni dio ovih prijevoda bio je sakupljen i posebno otisnut u knjizi 'Slavenski pjesnici' godine 1908.« (usp. *Sergije Vladimirovič Stejn. Njegov rad u koristi jugoslavensko-ruskog zbližavanja o 35-godišnjici njegove naučno književne djelatnosti (1900—1935)*, Dubrovnik 1935, str. 9.

¹⁴³ Inače su u ruskoj javnosti vladale kontroverzne ocjene Strossmayerove djelatnosti.

Dok je ruska književnost bila u doba Moderne još uvijek intenzivno prisutna u hrvatskoj sredini, mada manje nego prije i mada u nas ruska literarna orijentacija slabi, ne možemo se pohvaliti da smo za ostale istočnoslavenske narode pokazivali naročito zanimanje. Tako sam u vezi s bjeloruskom književnosti naišla na jedan jedini podatak, i to na oveći novinski članak informativnoga karaktera;¹⁴⁴ iako bi detaljnija istraživanja vjerojatno otkrila još ponešto, opća se slika ne bi bitno promijenila.

Isto tako moramo priznati da zanimanje za ukrajinsku književnost slabi, te će jedini sintetski pregled biti članak V. Cvetišića objavljen 1904. u podlistku *Prosvjete*. Prevodilaštvo je također u opadanju i predstavlja zapravo završetak procesa započetoga 60-ih godina, a ne obnovljen interes, o čemu nam svjedoči izbor pisaca — Taras Ševčenko i Marko Vovčok (tj. Marija Evgenija Markovič). Oboje prevodi A. Harambašić, kojemu je već 1887. izdala Matica hrvatska knjigu Ševčenkovih *Pjesničkih pripovijesti*,¹⁴⁵ dok je prepjeve Ševčenka i prijevode ukrajinske spisateljice objavljivao po časopisima, a njezine *Pučke pripovijesti*, koje je popratio i opširnim uvodom, izdala mu je Matica god. 1899. Ta godina, kada je ujedno objavio u sarajevskoj *Nadi* 12 pjesama iz *Kobzara*, znači i završetak Harambašićeva prevođenja iz ukrajinske književnosti, koja u mlađem naraštaju neće zadugo naći takva marljiva posrednika, a zanimanje za nju obnovit će se tek u poratnim godinama.¹⁴⁶

**

I na koncu, nekoliko općenitih zaključaka.

Razdoblje HM predstavlja u hrvatskoj književnoj povijesti jednu prelaznu i prelomnu fazu, što će se odraziti ne samo u zahtjevima koji se stavljaju pred književne stvaraoce već i u onima koji se nameću književnim posrednicima. Kako je prva glad za upoznavanjem stranih literatura pod konac XIX stoljeća već bila utažena, nastojat će se da se stranim književnim stvaranjem upoznajemo sa izvora, a ne posrednim putem, što se najviše odrazilo upravo na planu hrvatsko-slavenskih književnih veza. Literature onih slavenskih naroda s kojima smo imali više izravnih dodira, koje su se

¹⁴⁴ »Bjeloruski narodni i književni pokret«, *Obzor*, LII/1911, br. 53. i br. 54.

¹⁴⁵ Usp. J. Badalić, »T. G. Ševčenko (Povodom 150-obljetnice rođenja)«, *Rusko-hrvatske književne studije*, str. 249—269.

¹⁴⁶ Usp. A. Flaker, »Ukrajinska književnost u Hrvatskoj (Bilješke uz građu iz XIX stoljeća)«, *Croatica*, I/1970, str. 195—209.

mogle pratiti iz samih nacionalnih centara ili s kojima su nas društveno-politička zbivanja zbližila, pobudit će pojačan interes, a oslabit će zanimanje za one literature koje su ostale izvan tih zbivanja, konkretno za bugarsku i istočnoslavenske.

Strogi zahtjevi koji su se počeli stavljati pred prevodioce — prevodenje s originala, vjernost prijevoda itd. — smanjili su osjetno njihov broj, što se osobito odrazilo u pogledu pjesničkih prijevoda. Mada Moderna obiluje pjesnicima, iz njihovih će se redova regrutirati tek malen broj prevodilaca, i to više nakon 1914. nego za same Moderne, a kako se prevodilački postupci jednako inače zaslužnog Trnskoga ili prozni prijevodi poezije (kakvima tada obiluje srpska prevodilačka djelatnost) više ne toleriraju, to prijevodi moderne poezije naprosto izostaju ili su vrlo rijetki. Na kritičare se također stavljaju veći zahtjevi — bolja informiranost izvještaja u podliscima javit će se kao rezultat boravka mnogih naših ljudi u stranim književnim centrima, kritički odnos prema stranim literarnim fenomenima javit će se kao posljedica te bolje i šire informiranosti, a studiozniji pristup materiji nalazit ćemo sada u većini članaka i rasprava, ne samo u onima što su potekli iz pera znanstvenih radnika. Da uopćimo — za posrednike više nije dovoljan entuzijazam ili dobro znanje našega jezika, od njih se traži i solidno stručno znanje i dobro poznavanje stranoga jezika, a sve to na planu slavenskih odnosa govori u prilog onih literatura s kojima smo imali više izravnih dodira i zajedničkih interesa.

S druge strane, razdoblje Moderne nastoji nadoknaditi zaostatke i krenuti u korak s evropskim književnim razvojem. I tako se s jedne strane upotpunjuju praznine u poznavanju klasičnih djela evropske književnosti — a tih je zaostataka bilo više u odnosu prema zapadnoj Evropi nego prema slavenskim literaturama — dok se s druge centar interesa pomiče i skreće na one književnosti koje su igrale vodeću ulogu u evropskim okvirima, a među njima se u doba dezintegracije realizma nije našla nijedna od slavenskih.

Konkretno, u evropskim okvirima, slavenska literarna orijentacija ustupa mjesto zapadnoevropskoj i skandinavskoj, ruska francuskoj, a u slavenskim će se okvirima razviti življi interes za književnosti s kojima smo bili u bližim i neposrednijim kontaktima (pa smo automatski dobili i brojniji i kvalitetniji kadar posrednikâ) i koje su u svojem razvoju pokazivale iste tendencije i prolazile kroz slične faze kao hrvatska. Oba ta razloga dovode na južnoslavenskom planu do prisnijeg povezivanja sa slovenskom i srpskom književnosti, a do smanjenoga zanimanja za bugarsku, dok u općeslavenskim okvirima dovode do privremene prevage interesa za zapadnoslavenske književnosti na štetu istočnoslavenskih.

N. KOŠUTIĆ-BROZOVIĆ

N. Košutić-Brozović: CROATIAN-SLAVIC LITERARY RELATIONS IN THE PERIOD OF CROATIAN MODERNA

Summary

The end of the 19th and the beginning of the 20th century, known in Croatian literary history as the period of Croatian Moderna (Hrvatska Moderna, further HM, ±1895 — ±1914), presents a stylistically heterogeneous period in which literary creation turns in a wide range from realistic, naturalistic and impressionistic to modest beginnings of symbolistic and futurist expression. Such a mixture of styles is present also in other literatures of the period, but seldom as a part of their literary programs, as was the case with Croatia where, under the device of »liberty of creation«, all European movements, styles and impulses were welcome all in order to compensate for the retardation and to get abreast with Europe. In this process the contacts with Slavic countries and their literatures played an important part because of the priority given to them by the representatives of all the groups and generations of the period.

The research of these contacts leads to the following conclusions:

(A) At the turn of the century, direct contacts with various Slavic countries were more vivid than ever and the knowledge of Slavic languages and literatures was more complete than in the previous periods. In the discussion of this question the following topics are discussed separately:

- (1) (a) relations with other South-Slavic literatures,
(b) relations with West-Slavic literatures,
(c) relations with East-Slavic literatures;
- (2) literary impulses as result of the above mentioned relations;
- (3) the knowledge of, and the interest for, Croatian literature in the three groups of Slavic countries (cf. 1a, b, c).

(B) As result of these investigations are to be pointed out:

(1) a doubtless gradual approach to, and interaction of, Croatian and other South-Slavic literatures, especially Slovene and Serbian;

(2) a more intimate and deeper knowledge of West-Slavic literatures, especially of Czech in the first and Polish in the second stage of HM, as well as the interest shown in respective countries for Croatian literature. Literary impulses coming from West-Slavic literatures are anyhow rather modest in comparison to vivid contacts; this is especially true of Czech literature, which is primarily important as a mediator between Croatian literature and other Slavic and non-Slavic literatures, while Polish literature also emitted some fruitful impulses (Przybyszewski, Reymont);

(3) relations with East-Slavic literatures, reduced practically to Russian, were much weaker than with West-Slavic literatures and almost exclusively one-sided. Though the knowledge of Russian literature was also incomplete (symbolism practically unknown), the influence of some writers (Tolstoy, Gorki) can be traced in Croatian literary production of the period.